

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Katedra literární kultury a slavistiky

Vyšehrad v prózách Popelky Biliánové
Jenifer Steinová

Bakalářská práce
2017

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2015/2016

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Jenifer Steinová**
Osobní číslo: **H140504**
Studijní program: **B7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Historicko-literární studia: Historicko-literární**
Název tématu: **Vyšehrad v prózách Popelky Biliánové**
Zadávací katedra: **Katedra literární kultury a slavistiky**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Práce se zaměří na modelaci prostoru Vyšehradu ve vybraných prózách Popelky Biliánové. Soustředí se na kulturně literární souvislosti autorčiných textů (okolnosti výběru tématu) a pokusí se je dát do souvislosti jednak s celkovým literárním profilem autorky, jednak do kontextu literatury věnované Vyšehradu.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná**

Seznam odborné literatury: **viz příloha**

Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. Marta Pató, Ph.D.**
Katedra literární kultury a slavistiky

Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2016**

Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2017**

prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc.
děkan

L.S.

PhDr. Miroslav Kouba, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2016

Příloha zadání bakalářské práce

Seznam odborné literatury:

Prameny:

- BILIÁNOVÁ, Popelka. Pověsti vyšehradské. Vyd. 2., V KNA 1. (jazykově upr.). Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. 171 s. ISBN 80-7195-053-X.
- BILIÁNOVÁ, Popelka. Pověsti vyšehradské. Díl 1. Praha: Křer, 1905. 176 s.
- MOCNÁ, Dagmar. Záludný svět Povědek malostranských. Praha: Academia, 2012, 194 s. Historie. ISBN 978-80-200-2065-9
- HODROVÁ, Daniela. Poetika míst: kapitoly z literární tematologie. Jinočany: H & H, 1997, 249 s. ISBN 80-86022-04-8.
- JEDLIČKOVÁ, Alice. Zkušenost prostoru: vyprávění a vizuální paralely. Praha: Academia, 2010, 271 s. Literární řada. ISBN 978-80-200-1829-8.
- RYANOVÁ, Marie: Narativní prostor.
http://www.aluze.cz/2010_03/06_studie_ryanova.php
- BROŽOVÁ, Věra a MOCNÁ, Dagmar. Popelka a Arnošt Biliánovi: "Obětinou v duši jinou". Fenomén smrti v české kultuře 19. století: sborník příspěvků z 20. ročníku symposia k problematice 19. století : Plzeň, 9-11. března 2000. Praha: KLP, 2001, 425 s., [8] s. barev. obr. příl. ISBN 80-85917-79-3.
- MOCNÁ, Dagmar. Případ Kondelík: (epizoda z estetiky každodennosti). Vydání první. Praha: Karolinum, 2014. 1 online zdroj (309 stran). ISBN 978-80-246-2554-6. Dostupné také z:
<http://search.mlp.cz/searchMKP.jsp?action=sTitul&key=4100733>.
- března 2000. Praha: KLP, 2001. s. 216-225. ISBN 80-85917-79-3.
- Krejčí, Karel: Předmluva. In SVĚTLÁ, Karolina, BILIÁNOVÁ, Popelka a OBDRŽÁLKOVÁ, Božena. Růže z pražských trhů. 1. vyd. tohoto souboru. Praha: Odeon, 1981. 419 s. Klub čtenářů; sv. 464.
- LENKOVÁ, Jitka. Vyšehrad si svá tajemství uchoval až do současnosti. ZN Zemské noviny, 2000, 10(298), s. 23. ISSN 1210-7492.
- PÍŠA, Vladimír. Věčné kouzlo vyprávění: Z tajů pražských pověstí. Nové knihy, 1995, 42, s. 3. ISSN 0322-922X.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci vypracovala samostatně. Veškeré použité zdroje jsou uvedeny v závěrečném soupisu.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Praze dne 27. března 2017

.....
Jenifer Steinová

Poděkování

Poděkování patří zejména vedoucí mé práce, Mgr. Martě Pató, Ph.D., za pomoc při zpracování této práce, cenné připomínky, užitečné rady a za trpělivost, kterou se mnou měla.

Abstrakt

Hlavním cílem předkládané práce je interpretace toposu Vyšehrad v díle autorky Popelky Biliánové, a to zejména v díle *Pověsti vyšehradské*. V práci se tedy budeme zejména věnovat vymezení prostoru Vyšehrad, a to jak z dobové kontextu, tak ve vztahu k pověstem. Vedle Vyšehradu se práce soustředí na osobnost a život Popelky Biliánové, který je s Vyšehradem nepopíratelně spojen. Nakonec v práci zanalyzujeme některé pověsti, které budeme konfrontovat s díly dobových autorů.

Klíčová slova

Popelka Biliánová, Vyšehrad, literární prostor, pověst

Abstract

The main aim of this thesis is the interpretation of literary space in Vyšehrad in the works of Popelka Biliánová, particularly *Pověsti Vyšehradské*. The thesis will be focused on the definition of space in Vyšehrad, in relation to period context and legends. Another aspect of the thesis we will focus is on the personality and life of Popelka Biliánová as it has an undeniable connection to Vyšehrad. At the end of this thesis we will be analyzed some of the legends connected to Vyšehrad and compared with the selected Vyšehrad legends from the same period.

Keywords

Popelka Biliánová, Vyšehrad, literary space, legend

Obsah

Úvod	1
1 Prostor	3
1.1 Prostor v žánru pověsti	6
1.2 Prostor Vyšehrad	7
1.1.1 Chrám svatého Petra a Pavla	8
1.1.2 Rotunda sv. Martina	9
1.1.3 Leopoldova (Francouzská brána)	10
1.1.4 Kasematy	10
1.1.5 Karlova brána	11
1.1.6 Čertův sloup	11
1.1.7 Vyšehradský hřbitov a Slavín	12
2 Vyšehradská tradice	14
2.1 Vyšehradská tradice v 19. století a Národní obrození	15
3 Popelka Biliánová	18
3.1 Život a osobnost Popelky Biliánové	18
3.2 Popelka Biliánová jako spisovatelka – žena v kontextu doby	21
3.3 Dílo Popelky Biliánové	24
3.3.1 Novinové a časopisecké texty Popelky Biliánové	24
4 Pověsti Popelky Biliánové	31
4.1 Žánr pověsti v české literatuře	31
4.1.1 Historie pověsti	34
4.2 Pověsti Vyšehradské	37
5 Konfrontace s pověstmi vybraných autorů	40
Závěr	49
Bibliografie	51

Úvod

Vedle svých současníků, často notoricky známých jmen, je jméno a dílo Popelky Biliánové víceméně opomenuto. To je zvláštní – její literární činnost je velmi bohatá, zachycení pověstí o Vyšehradu jejím osobitým způsobem je jedinečné, její osobní život je plný zajímavých a neobvyklých činů, a přesto o ní není mnoho napsáno. Dá se říct, že je spíše v řadě publikací zmíněna, a přitom by si zasloužila publikaci, věnující se zcela jen jejímu dílu a osobě. Jistě se řadí mezi velké české národní vlastence – silně se zasazovala o původní podobu Vyšehradu, prováděla zájemce po Vyšehradě, starala se o Slavín, vychovávala a silně ovlivnila nastupující generace žen a dívek – byla velmi aktivní. Můžeme o ní říct, že na svou dobu byla velmi emancipovaná – sdružovala se v nejrůznějších spolcích, psala divadelní hry pro děti, vedla dívčí družinu skautek¹. Nesnaží se psát velkolepě, popisuje příběhy tak, jak jsou. Svoji pozornost obrací k tzv. „obyčejným lidem“. Je to hrdinka „němé většiny“ a při čtení jejích děl čtenáři nevytane na mysli autor stejného tématu, není nikomu podobná. Ačkoliv sama k mnohým autorům odkazuje. A soudě dle načtených dokumentů o Biliánové, takovou opravdu byla.

Práce se však zaměřuje zejména na prostorově-literární zobrazení Vyšehradu, na Vyšehrad jako topos. *Slovník novější literární teorie* od Richarda Mullera a Pavla Šidáka definuje topos jako opakující se metafory a stylizace postav, míst i dob. Opakující se je zde myšleno ve smyslu jednotlivých přechodů mezi antickou, středověkou a novověkou evropskou literaturou. Tento pojem je pak úzce spojen s termíny intertextualita a archetyp.²

Slovník literární teorie Štěpána Vlašína pak topoi definuje jako „pevná klišé nebo myšlenková a výrazová schémata, společná celé kulturní oblasti a přecházející z antické literatury přes latinský středověk, renesanci a baroko až k současnosti, např. „locus amoenus“ neboli líbezná krajina (tradiční přírodní kulisa s loukami, potůčky, pahorky, svěžím vánkem a zpěvem ptactva), „puer-senex“ (lat. = hoch-stařec) jako protiklad mládí a stáří, „slavík“ anebo „zraněný pastýř u pramene“ atd. Literárně vědná topika (něm. Toposforschung) jakožto výzkum literárních toposů sleduje jednak literární tradici určitých ustálených obrazů, motivů a myšlenkových formulí, jednak se zabývá tradicemi určitých zobrazovacích technik. Hlavní

¹ BILIÁNOVÁ, Popelka. *Pověsti vyšehradské*. Praha: Dobrovský, 2013. ISBN 978-80-7390-095-3. Úvodem.

² MÜLLER, Richard (ed.) a ŠIDÁK, Pavel (ed.). *Slovník novější literární teorie: glosář pojmů*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2012. ISBN 978-80-200-2048-2. s. 529.

přínos topiky, kterou rozpracoval zejména švýcarský romanista E. R. Curtius, spočívá ve vyvrácení romantizujícího názoru, že básnictví je bezprostředním výrazem citu.“³

Vyšehrad jako topos nalezneme zejména v žánru pověsti. Není to překvapující – Vyšehrad funguje jako národní symbol a místo české naděje, rozkládající se na hoře s nádhernou vyhlídkou a pohřebištěm velkých vlastenců a národních hrdinů. Má dlouholetou tradici, jež největšího významu dosáhla za národního obrození. Na tomto prostoru se odehráli bájně české dějiny a stojí zde mnoho významných objektů, jež si v práci podrobněji představíme.

Naším cílem tedy v práci bude definovat si, co to je prostor obecně a jaká stanoviska k této problematice zastávají vybraní autoři, zejména pak Daniela Hodrová. Poté si zařadíme prostor v žánru pověsti a následně tyto vědomosti vztáhneme na samotný Vyšehrad, zejména tedy v kontextu *Pověstí vyšehradských* Biliánové. Na to navážeme Vyšehradskou tradicí obecně a Vyšehradskou tradicí zaměřenou na 19. století. Další kapitolou pak bude Popelka Biliánová – jako osobnost, autorka a žena. Přiblížíme si žánr pověsti a jeho historii, a nakonec budeme konfrontovat pověsti o Vyšehradu Biliánové s autory Josefem Svátkem a Juliem Zeyerem.

³ VLAŠÍN, Štěpán, (ed.). *Slovník literární teorie*. 2., rozš. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1984. s. 387.

1 Prostor

Badatelů, kteří se věnují otázce prostoru v literárním díle je nespočet a v této práci není kapacity na to rozebrat všechna jednotlivá stanoviska. Nicméně je klíčové uvědomit si prostor jako jistou základní kategorii našeho bytí. Ostatně přesně tak to funguje i při nazírání do problematiky prostoru v literárním díle – ať se již bavíme o jakémkoliv žánru či formě literární tvorby, čas a prostor jsou zde základním kamenem, o který se autor opírá. Nic se nemůže odehrávat nikde a nikdy, vždy zde musí fungovat určité prostředí, místo a čas. Čas je nedílnou součástí prostoru – prostor, v němž je syžet situován, může být vymezen na zcela určitý časový úsek, nebo může jít o střídání prostoru – např. střídání dějových linií v románovém díle.⁴

Müllerův a Šidákův *Slovník novějších literárních pojmů* definuje prostor jako pojem, jenž společně s časem utváří základ k lidskému bytí. Odkazují zde na Kantovu myšlenku z *Kritiky čistého rozumu*, kde uvádí, že prostor a čas jsou „*formy, ve kterých nám jsou a priori dány všechny jevy našich smyslů, jsou všeobecnou a nutnou podmínkou našeho vnímání*.“⁵

Literární prostor následně definují, opírajíc se zejména o autora Janusze Slawinského, jako základní kategorii literárního díla, od něhož jsou pak odvozeny pojmy fabule, fikční svět, postavy, konstrukce času, literární komunikační situace a ideologie díla. Nastiňují zde rovněž pojetí Daniely Hodrové, se kterou při nazírání do kapitoly prostoru budu pracovat asi nejvíce, a u níž se „*chápaní prostoru prolíná do úvah o vnější kompozici literárního díla, v níž je každá kniha svazkem a prostorem a psaní je vždy zabírání prostoru*.“⁶ V definici rovněž hovoří o Hodrové poetice prostoru, sémantickém pojetí, navazujícím na autory jako jsou Lotman či G. Bachelard.⁷

Definice ze *Slovníku literární teorie* Štěpána Vlašína prostor rozděluje do dvou typů. Prvním je prostor zaujímaný literárním dílem, pod čímž si můžeme představit různé kaligramy, obrazové básně aj. Podobá se to hodně výtvarnému dílu. Velikost prostoru/textu tady bývá vymezena pevně stanovenou normou, kategorie začátku a konce v prostoru díla je tady důležitá. Druhým typem, o kterém Vlašín hovoří, je fiktivní prostor. Ten utváří jazykově tematické prvky a na vztahy prostorové se vážou vztahy hodnotící.⁸

⁴ PETRŮ, Eduard. *Úvod do studia literární vědy*. 1. vyd. Olomouc: Rubico, 2000. ISBN 80-85839-44-X., s. 98.

⁵ MÜLLER, Richard, (ed.) a ŠIDÁK, Pavel, (ed.). *Slovník novější literární teorie: glosář pojmů*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2012. ISBN 978-80-200-2048-2. s. 404.

⁶ Tamtéž, s. 406.

⁷ Tamtéž, s. 406.

⁸ VLAŠÍN, Štěpán, (ed.). *Slovník literární teorie*. 2., rozš. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1984. s. 295.

Já v této práci budu pracovat se třemi autory, kde každý píše o prostoru z trochu jiného pohledu – pohled Daniely Hodrové, Jaroslava Novotného a Christiana Norberga-Schulze – dva současné literární teoretiky a uznávaného norského historika a teoretika architektury, v jehož díle *Genius loci* má autor spousty velmi zajímavých postřehů, které jsou užitečné pro pochopení a k uchopení místa Vyšehrad.

Na otázku, co to vlastně prostor je, podle Jaroslava Novotného převažuje odpověď ve smyslu „fyzikálního“ prostoru, který lze „*protknout a popsat pomocí tří karteziánských os*“.⁹ Jedná se o pojetí rozprostraněnosti výskytu těles, které je spojeno s filozofickými otázkami co to znamená „být člověkem“ a „být tělesem“.¹⁰ Novotný pak dále rozvádí otázku prostoru v literatuře jako určitou představu o krajině, kterou nevnímáme jen skrze naši reálnou zkušenost, ale i skrze zkušenost jiných – autorů, jež nám svoje vnímání určitého prostoru, místa podsouvají do našeho podvědomí.¹¹ Nejde jen o vyjádření obrázku místa, nýbrž o celistvou zkušenost – Vyšehrad jistě vyniká nad jinými místy svou neobvyklou, prudkou krásou a vyhlídkou. Můžeme toto místo vnímat i v kontextu historickém, což zde není zanedbatelným detailem. Biliánová zde však nastiňuje pohled, který bychom skrze vlastní vnímání, a i skrze obecné vnímání dnešní doby absolutně neměli šanci získat.

Christian Norberg-Schulz si na otázku co to je prostředí, místo odpovídá: „*Máme jím na mysli totalitu, kterou utvářejí konkrétní věci, jež mají hmotnou substanci, tvar, texturu, barvu. Tyto věci společně určují charakter prostředí, jenž je podstatou místa [...]*“¹² Norberg-Schulz dále hovoří o tzv. „Geniu loci“ – duchu onoho místa, jenž topos provází od počátku do konce a určuje jejich charakter.¹³

Daniela Hodrová se v *Poetice míst* mimo jiné zabývá provázaností mezi místem a žánrem. Autor podle ní v díle sice buduje vlastní obraz prostoru, nicméně je sám limitován – a to jak dobou, tak právě žánrem.¹⁴ Hodrová poukazuje na proces, při němž se topos stává předmětem metaforizačního procesu a uvádí jako příklad metaforu Prahy jako milenky a poté děvky – jako obrazu ztráty osobních, ale i společenských iluzí.¹⁵ „*Vnímání a analýza*

⁹ NOVOTNÝ, Jaroslav, (ed.) a BENYOVSKÝ, Ladislav. *Člověk mezi rozprostraněností a krajinou: studie k rozmanitosti chápání prostoru*. Vyd. 1. Praha: Togga, 2008. ISBN 978-80-87258-04-0. s. 1.

¹⁰ Tamtéž, s.1.

¹¹ Tamtéž, s. 135.

¹² NORBERG-SCHULZ, Christian. *Genius loci: krajina, místo, architektura*. Překlad Petr Kratochvíl a Pavel Halík. 2. vyd. Praha: Dokořán, 2010. ISBN 978-80-7363-303-5. s. 8.

¹³ Tamtéž, s. 18.

¹⁴ HODROVÁ, Daniela et al. *Poetika míst: kapitoly z literární tematologie*. Vyd. 1. Jinočany: H & H, 1997. ISBN 80-86022-04-8. s. 14.

¹⁵ Tamtéž, s. 15.

kteréhokoli tématu nebo toposu (místa) znamená, že se noříme do hérakleitovského proudu významů neustále se rozvinujících a svinujících. I když z těchto významů můžeme při četbě a interpretaci zaznamenat pouhý zlomek, tento zlomek vždy odkazuje k celku, určitým způsobem celek jako pars pro toto zastupuje nebo ho v sobě přímo obsahuje (celek je v něm svinut).“¹⁶

Ústní tradice, literární i historické prameny nás učí, že určitá místa jsou posvátnější než jiná. Vyšehrad prostorově spadá do kolonky posvátných míst. Jak prostorově uchopit posvátné místo zpracovala Daniela Hodrová v díle *Místo s tajemstvím*. „*Součástí poznávacího procesu se stává klasifikace a hierarchizace míst. Jedno z důležitých třídění představuje rozlišování míst světských (profánních) a míst posvátných (sakraálních).*“¹⁷ Posvátným místem se obvykle chápe chrám, kaple, hřbitov apod. Je tak určeno hlavně proto, že mají určitý nadpozemský charakter, který nutí společnost k většímu respektu k těmto místům než k jiným. Pověstmi a mýty opředený kostel má jednoduše větší význam než kostel nově vystavěný. To potvrzuje Daniela Hodrová v podkapitole *Místo jako stav vědomí*. „*Právě tam, kde je místo spjato s mystickou událostí – mystickým vytržením, iniciačním poznáním, začíná být zřejmé, že je něčím jiným než pouhou ohradou, prostorovým rámcem či „nádobou“ události, že totiž je metaforickým vyjádřením stavu vědomí, ne-li přímo tímto stavem.*“¹⁸ Hodrová pak rozlišuje místa, která očividně splývají s postavou a místem a místa, u kterých to naopak tak očividné není. Vyšehrad je zcela zjevně prvním případem, tedy místem s tajemstvím.¹⁹ „*Místo s tajemstvím, specificky literární podoba sakrálního místa, je mnohem výraznější než místo všední nositelem paměti. Jestliže se představa o místě jako nositeli paměti zdá být poněkud fantastická, i když se věda už blíží důkazu o její oprávněnosti, v literárním díle je naprosto nepochybná. Místo s tajemstvím si v sobě nese vzpomínky na všechny bytosti, které se na něm ocitli (jejich příběhy tvoří často důležitou součást děje), a dokonce v sobě obsahuje různě explicitní informaci o podobných místech s tajemstvím v jiných dílech.*“²⁰ Hodrová následně hovoří o typech míst s tajemstvím: „*Místo s tajemstvím nabývalo v literatuře od nejstarších dob nejrůznějších podob. Byl jím zámek, svět (svět jako divadlo a labyrint), ráj, údolí, hora, les, divočina, dům, město, nitro, text [...]*“²¹.

¹⁶ HODROVÁ, Daniela et al. *Poetika míst: kapitoly z literární tematologie*. Vyd. 1. Jinočany: H & H, 1997. ISBN 80-86022-04-8., s. 20.

¹⁷ Tamtéž., s. 5.

¹⁸ HODROVÁ, Daniela et al. *Poetika míst: kapitoly z literární tematologie*. Vyd. 1. Jinočany: H & H, 1997. ISBN 80-86022-04-8., s. 8.

¹⁹ Tamtéž., s. 10.

²⁰ Tamtéž., s. 10.

²¹ Tamtéž., s. 12.

Za pomoci knihy *Místo s tajemstvím* Daniely Hodrové si zasadíme místo Vyšehrad v literárním toposu *Hora* a v návaznosti na to si zařadíme prostor v pověsti, zejména pak co se Vyšehradu a jeho pověsti týče.

Hora jako literární topos

„Hora jako vertikální dominanta krajiny (světa) je symbolem středu světa, místem setkání nebe se zemí, sídlem bohů a cílem lidského duchovního vzestupu.“²²

Topos Vyšehrad lze označit jako literární topos hora. Jedná se o místo, jež se rozprostírá ve výšce, opředeno nespočtem záhad a dlouholetou tradicí. Lze pod to shrnout všechny objekty, jež tu stojí, zahrady rozprostírající se všude kolem. Je místem nejrůznějších zjevení, lidských pokušení a velkých osobností, a to ať reálných či mýtických. Sama Hodrová v knize odkazuje na souvislost s národním obrozením jako oživení pověsti spjaté s horami.²³

Hora je dominantou světa, je to místo, kde sídlí bozi. Je to místo, kam lidé vzhlížejí a kde se rozhoduje. Přesně tohle můžeme sledovat ve pověstech o Vyšehradu – vyvýšené místo v Praze je vybráno jako sídlo prvních českých představitelů. Vyšehrad byl vybrán jako místo, kam se po smrti ukládají největší velikáni zejména naší literární scény. Leží tu jakýsi vyšší smysl, kam lidé vzhlížejí s obdivem.²⁴

1.1 Prostor v žánru pověsti

Prostor v pověsti je specifický, jelikož si alespoň zdánlivě uchovává vazbu na čas a prostor aktuálního světa.²⁵ Pověst pracuje se skutečnými místy a vypráví, co se na onom místě či s onou postavou na konkrétním místě dělo. Pavel Šidák ve své práci poukazuje na blízký vztah pověsti s legendou či mýtem.²⁶ Uvádí trefný příklad Zeyerových *Vyšehradských pověstí*: „[...] Zeyerův Vyšehrad má výrazné mytické rysy: je-li v něm Přemysl (manžel kněžny Libuše) pojat jako syn boha Slunce, stává se mytickým hrdinou sui generis, a jeho počátky – a tím i počátky českého národa, respektive státnosti – jsou posunuty do mytického času, tj. mytický sakralizovány.“²⁷ V *Pověstech vyšehradských* Biliánové lze hledat oba tyto žánry. Poměrně

²² HODROVÁ, Daniela et al. *Poetika míst: kapitoly z literární tematologie*. Vyd. 1. Jinočany: H & H, 1997. ISBN 80-86022-04-8. s. 62.

²³ Tamtéž, s. 63.

²⁴ Tamtéž, s. 62.

²⁵ ŠIDÁK, Pavel. *Úvod do studia genologie: teorie literárního žánru a žánrová krajina*. Vyd. 1. Praha: Akropolis, 2013. ISBN 978-80-7470-040-8. s. 149.

²⁶ Tamtéž, s. 173.

²⁷ Tamtéž, s. 149.

značná část pověstí Biliánové v sobě má mýtické prvky. Historicky doložená fakta se v pověstech nenásilně prolínají s očividnou kreativitou. Popelka Biliánová sepsala *Pověsti vyšehradské* na základě doposud sepsaných pověstí. Jejím cílem patrně bylo udržet životnost pověstí a záhady Vyšehradu i pro další generace. Snaží se navrátit pověsti její archetypální podobu, ve většině pověstí nabízí i více možností, jak se o místě vypravovalo. Snaží se o odhalení první verze. V pověsti bývá zvykem převzít látku od předešlého autora, a ještě si jí lehce přibarvit dle autorova gusta, o to ale Biliánové nejde. Její pověsti se tváří jako určitá výpověď o naší historii, a to z dob, kdy vlastně z tohoto místa neznáme žádná doložená fakta a zároveň ze své vlastní doby (například když popisuje, co tu kdysi bylo, ale teď již není, a co je zde namísto toho). Nesnaží se ovšem doložit, že se pověst skutečně odehrála, spíše se zamýšlí, jaká verze jí dává větší smysl a co by mohlo být možné. Historicitu pověstí tedy nelze vyloučit, ale nemůžeme ji ani prokázat. Aby bylo možné prokázat kdy se jedná o skutečnou událost a kdy o fikci, musela by být provedena důkladná konfrontace pověstí s historickými fakty, ale to už by bylo téma pro zpracování další bakalářské práce nebo spíše celé publikace.

1.2 Prostor Vyšehrad

Prostor Vyšehrad je umístěn v kopcovité části hlavního města České republiky, v Praze. V historickém kontextu je Vyšehrad jedním z klíčových míst republiky, právě tady se velká část dějin utvářela. Pověsti z toho místa jsou dřívějšího data, než jsou známá historická fakta, tudíž musí být nepopíratelně brány v potaz. Právě pověsti udělaly z Vyšehradu ten symbol, jakým je dnes, už jen to, kolik vlastenců, osobností je zde pochováno na místním hřbitově u chrámu svatého Petra a Pavla, dodává Vyšehradu stín záhady. Harmonie velkolepých památek, rozsáhlé přírody a dechberoucí vyhlídka dělá toto místo unikátem. Samotná Biliánová zde prováděla každého, kdo měl zájem.²⁸ Tradice Vyšehradu jakožto symbolu začala fungovat zejména za národního obrození, kdy si český národ začal uvědomovat svou historii a národní hrdost. Tuto hrdost pak potvrdil nález *Písně pod Vyšehradem, rukopisů zelenohorského* z roku 1818 a *královédvorského* z roku 1817. Později byla historicita rukopisů zpochybněna a význam textů v *Rukopisech* již tedy zůstává jen v kulturní paměti, která není potvrzena historicky. To chápání významu rukopisů značně proměnilo. I přesto se jedná o významnou snahu upozornit na velikost našeho národa a Vyšehrad v této snaze funguje jako jistý středobod české národní hrdosti.

²⁸ BILIÁNOVÁ, Popelka. *Pověsti vyšehradské*. Praha: Dobrovský, 2013. ISBN 978-80-7390-095-3. Úvodem.

V této kapitole představím místa, jež jsou pro Vyšehrad naprosto klíčová, a tudíž se v pověstech Popelky Biliánové i v dílech dalších autorů nejčastěji objevují. Pro další rozbor bych tato místa ráda konkrétněji představila. Většinu informací jsem načerpala V *Pověstech vyšehradských* Popelky Bilánové, které jsem doplnila o informace z knihy Miloše Josefa Pulce – *Vyšehrad*. Stejně znamenitých a důležitých míst je na Vyšehradě mnohem více, já se ale v této práci budu držet jen míst, která jsou výrazná v pověstech Popelky Biliánové.

1.1.1 Chrám svatého Petra a Pavla

Chrám svatého Petra a Pavla je ve *Pověstech vyšehradských* zmíněn nesčetněkrát. Za zakladatele je pokládán král Vratislav. Zasvěcen je svatému Petru a Pavlu. Podle pověsti se toto zasvěcení nelíbilo čertu, který měl se svatým Petrem v rámci pověsti problémy (narážím na pověst o *Čertově sloupu* a pověst *Čert při stavbě Vyšehradského kostela*). Povídá se, že se v noci čert vkradl k rozestavěnému chrámu a odnášel odtud kamení do Vltavy, aby dělníci tento chrám nemohli nikdy dostavět. Údajně kamení bylo opravdu mnoho, sčítá to vzdálenost „*co jest skály od kostela k vodě, neboť kostel prý byl původně založen na kraji samé skály a čert měl zlost, že chrám bude viditelný z daleka široka.*“²⁹ Nakonec stavbu chrámu zachránil sám svatý Petr, který čerta prokoukl, důkladně ho zmrskal a donutil jej, aby stejné množství kamení, co do Vltavy naházel, donesl ke kostelu. Čert tedy přinesl kamení z celých Čech, a to je zároveň i důvod proč je kamení na kostele tak rozličné.³⁰

Další pověst, která se váže přímo ke stavbě chrámu svatého Petra a Pavla hovoří o činech krále Vratislava, který měl sám odnést dvanáct košů hlíny ze základů kostela a následně tam donést stejné množství kamene. Udělal to prý proto, že se mu zjevil svatý Petr ve snu a řekl mu, aby vynesl tolik košů hlíny jako je apoštolů a přinesl do základu stejné množství kamene. Má to mít spojitost s tradicí českého jazyka v Čechách. Dokud v základech chrámu budou vlastnoručně donesené kameny krále Vratislava, tak český jazyk není v ohrožení. Ale až do jámy bude donesena hlína, jež Vratislav ze základů vynesl, tak nastane opravdová „smrt“ českého jazyka. Vyšehradský kostel má mít svatý Petr po římském kostele za nejoblíbenější.³¹

I další pověsti se pojí k vyšehradskému kostelu, ale již zde není stěžejním tématem. Například v pověsti o *dešťové panně* se jedná o obraz milostné Matky Boží s děťátkem z doby Karla IV. Dnes zde nalezneme pouze kopii, která ležela v chrámu svatého Petra a Pavla.³²

²⁹ BILIÁNOVÁ, Popelka. *Pověsti vyšehradské*. Praha: Dobrovský, 2013. ISBN 978-80-7390-095-3. s. 44.

³⁰ Tamtéž, s. 44.

³¹ Tamtéž, s. 45.

³² Tamtéž, s. 52.

Dalším příkladem pak může být pověst o osvětleném kostele za dob císaře Josefa, který chtěl vyšehradskou kapitolu zrušit a roku 1790 jí skutečně zrušil. Probošt Šulštein však na císaři uprosil, aby ji nechal ve svém stavu, což se stalo.³³

Mohla bych zde odcitovat téměř celé dílo, jelikož chrám svatého Petra a Pavla bezesporu spadá k největším památkám tohoto místa a je tudíž logické, že bude zmíněn v téměř každé jedné pověsti.

1.1.2 Rotunda sv. Martina

Rotunda sv. Martina je nejstarší zachovanou památkou Vyšehradu. Její forma a materiál jí řadí do dob okolo roku 1100. Miloš Pulec v díle *Vyšehrad* poznamenává, že dlouho převládal názor spojitosti tohoto místa s vyšehradským děkanem Martinem. Roku 1166 podnikl děkan Martin cestu do Cařihradu, kde obdržel dary a ty věnoval Vyšehradu. Tím měla tehdy vzniknout tato rotunda. Téměř s jistotou můžeme tvrdit, že původně byla vystavěna jako hřbitovní kaple.³⁴ To dokládá Václav Potoček v díle *Vyšehradský hřbitov – Slavin*. Jak budu popisovat níže, na Vyšehradu stálo vícero hřbitovů a je prokázáno že jeden byl jistě právě u této rotundy. Samotná pověst z tohoto místa Popelky Biliánové nesoucí název *Starý děda u svatého Martina*, to vlastně potvrzuje. V pověsti se hovoří, že: „*Strážným duchem kaple Martinské jest starý děda. A jest to duch dobrý a pomocný. Zjevoval se tam za starých dob a zjevuje se tu až podnes.*“³⁵ V návaznosti na Martinskou kapli se v knize objevují ještě další dvě kratičké pověsti: *Průvod do Martinské kaple*, pojednávající o průvodech duchů – zejména rytířů a kněží³⁶ a *Kaple Martinská v ohni*, ve které se vypráví, že „*ve svůj čas hořívá*“³⁷. To znamená, že se zde čas od času vyskytoval úkaz rotundy v plamenech. Kaple ovšem zůstala netknutá – jednalo se o „*studené plameny*“.³⁸

Značná část pověstí, jako jsou právě tyto dvě zmíněné, se dají nazvat jako velmi okrajové pověsti. Ze všech načtených pověstí se u Biliánové objevují vůbec poprvé. Jsou spojené s konkrétním objektem, ale nejedná se o žádný hrdinský čin, či spojitost s bájnou historií. Tradovalo se to mezi místním obyvatelstvem a nebyla zde velká šance na přežití těchto

³³ BILIÁNOVÁ, Popelka. *Pověsti vyšehradské*. Praha: Dobrovský, 2013. ISBN 978-80-7390-095-3., s. 55.

³⁴ PULEC, Miloš Josef. *Vyšehrad*. 1. vyd. Praha: STN, 1960. s. 34.

³⁵ BILIÁNOVÁ, Popelka. *Pověsti vyšehradské*. Praha: Dobrovský, 2013. ISBN 978-80-7390-095-3. s. 127.

³⁶ Tamtéž, s. 129.

³⁷ Tamtéž, s. 130.

³⁸ Tamtéž, s. 130.

pověstí do dalších generací. I tady lze tedy demonstrovat příklad oné Biliánčiny snahy o zachování těchto pověstí.

1.1.3 Leopoldova (Francouzská brána)

Leopoldova brána, jež na Vyšehradě stojí od roku 1680, je „umělecky nejcennější ze všech vyšehradských bran. Z nitra pevnosti je zcela prostá, ale skutečně malebný pohled poskytuje zvnějšku. Jako stavitel se uvádí většinou Carlo Luragho. Znak na bráně náležející francouzskému generálu inženýru De Berdiquierovi připomíná zdokonalování vyšehradské pevnosti, jež tu Francouzi za své okupace Vyšehradu v roce 1742 uskutečnili. Odtud bývala někdy tato brána nesprávně nazývána Francouzskou. V roce 1809 byla zazděna a znovu otevřena roku 1841 při stavbě tábořské silnice.“³⁹ Zajímavé tady je pak srovnání s popisem Biliánové. Pověst, jež pojednává o této bráně se jmenuje *Pytlový muž pod Francouzskou bránou* a začíná větou: „*I Francouzská (Leopoldova) brána má své zjevení[...]*“⁴⁰ Biliánová se narodila více než sto let po zmíněné francouzské okupaci, a přesto tuto bránu nazývá jako „Francouzskou“. Žádnou studii na toto téma jsem nedohledala, ale název „Francouzská“ se drží dodnes, používají se oba názvy, ale za správný je pokládáno „Leopoldova brána“. Pověst, jež se s touto bránou pojí, je o hodném muži v režné zástěře, kterému děti přezdívaly „pytlový“ a který u brány pomáhá lidem, kteří se nějakým způsobem ocitnou v hradebním příkopu před branou. Pověst uvádí příklad „*bodrého mistra pražského*“⁴¹, jenž se opilý potácel z hospody a spadl do příkopu. Muž v režné zástěře ho vytáhl, a ještě mu přinesl spadlou čepici.⁴²

1.1.4 Kasematy

Biliánová napsala pověst, pojící se s chodbami v opevnění, jež měly za úkol chránit vojsko před palbou a zároveň sloužily k utajovaným přesunům vojsk. Tato pověst je poměrně stručná. Kasematy jsou v hradbách vyšehradských všude kolem, až na západní stranu, směřující k Vltavě. „*Vyšehradské kasematy jsou úzké, vysoké chodby a jsou zde i dva veliké sály nad Přemyslovkou směrem k Nuslím.*“⁴³ Pověst, jež je s Kasematy spojená se jmenuje *Ohnivec v Kasematech* a popisuje bytost s tělem jako řepný list a s ohnivým vousem, který lítá po úzkých chodbách Kasemat jako čert.⁴⁴

³⁹ PULEC, Miloš Josef. *Vyšehrad*. 1. vyd. Praha: STN, 1960. s. 30.

⁴⁰ BILIÁNOVÁ, Popelka. *Pověsti vyšehradské*. Praha: Dobrovský, 2013. ISBN 978-80-7390-095-3. s. 134.

⁴¹ Tamtéž, s. 134.

⁴² Tamtéž, s. 134.

⁴³ Tamtéž, s. 133.

⁴⁴ Tamtéž, s. 133.

1.1.5 Karlova brána

Popelka Biliánová v úvodu pověsti *Havrani na Karlově bráně*, obeznamuje čtenáře s Karlovou branou takto: „*Karlova slavná kdysi brána o devíti vežičkách, mohutná a rozložitá, nahoře s ochozem – od nejstarších dob práh Vyšehradu a počátek jeho směrem do Pankráce; dnes z ní zbyla jen severovýchodní část o přesilném zdivu, na níž jsou dosud patrna kamenná přeražená žebra oblouku a mohutné patníky. Uvnitř brány si důmyslně zřídil příbytek bednář. Tuto bránu vystavěl Karel IV. v polovině čtrnáctého století a pobořena byla v druhé polovině století sedmnáctého, když byly stavěny hradby nynější. Před rokem 1840, než byla stavěna nynější silnice Vyšehradem, stála také ještě její jihozápadní část a před ní se rozkládal široký příkop.*“⁴⁵ Tato citace demonstruje, že Biliánová se zajímala všestranně. Prostor, dějiny tohoto místa a pověst, podává nám ucelený obrázek. Pověsti, jež se s touto branou pojí, jsou v Popelčině podání dvě. První, již zmíněná pověst *Havrani na Karlově bráně* je jakousi předzvěstí – říká se, že vždy když na Karlovu bránu dosednou havrani, tak naši zemí hrozí válka.⁴⁶ Druhá pověst s názvem *Ohnivě záporý v Karlově bráně* rovněž hovoří o určité negativní předzvěsti, jež Ohnivě záporý věští.⁴⁷

1.1.6 Čertův sloup

Čertův sloup jsou vlastně tři mohutné sloupy, které byly umístěny v Karlachových sadech v roce 1888 a společně mají hmotnost až 2,5 tuny.⁴⁸ Popelka Biliánová ostatně Čertův sloup představuje takto: „*Na Vyšehradě v parku před postranním vchodem hřbitova máme „Čertův sloup“ a ten prý sem byl přinesen až z Říma. Dokavad ležel za kostelem, páchl sírou, když o něj bylo něčím škrtnuto. Ted’ v parku musel nějak z té síry vyvětrat, nebo snad lidé pozbyli čichu pro čertoviny. Možná ano, možná také že ne – jak řekl roku 1632 kurfiřt saský vyšehradským kanovníkům, když mu sloup ukazovali a vyprávěli historii sloupu.*“⁴⁹ Pověst hovoří o sázce – Biliánová zde nabízí tři varianty této pověsti. První je o knězi, který se upsal čertu, ale dohoda byla zřejmě špatně stanovená. Jak v této pověsti píše Biliánová – není zvykem, že by byl čert ochoten licitovat o sázce. Sázka tedy zněla, že pokud stihne přinést čert z Říma kamenný sloup dříve, než kněz doslouží svatou mši, tak se může zmocnit jeho duše. Pokud to nestihne, tak musí kněze nechat být. Knězi měl pomoci svatý Petr, ale jak naznačuje sama Biliánová, tak se zdá být nedůvěryhodné, že by svatý Petr pomáhal knězi, který uzavírá

⁴⁵ BILIÁNOVÁ, Popelka. *Pověsti vyšehradské*. Praha: Dobrovský, 2013. ISBN 978-80-7390-095-3., s. 136.

⁴⁶ Tamtéž, s. 136.

⁴⁷ Tamtéž, s. 137.

⁴⁸ PULEC, Miloš Josef. *Vyšehrad*. 1. vyd. Praha: STN, 1960. s. 29.

⁴⁹ BILIÁNOVÁ, Popelka. *Pověsti vyšehradské*. Praha: Dobrovský, 2013. ISBN 978-80-7390-095-3. s. 19.

smlouvy s ďáblem. Uvěřitelnější verze je podle Biliánové ta, že se původně neupsal čertu kněz, ale jiná žena, která následně přišla kněze poprosit o pomoc a ten se jí novou sázkou s čertem snaží pomoci. Tady by už mohlo být uvěřitelné, že by svatý Petr knězi pomohl. Poslední verze pověsti se pak netýká kněze vůbec. Jedná se o chudého otce početné rodiny, který se čertovi zavázal dát za bohatství to, co jeho žena bude držet v ruce až se vrátí domů. Jelikož chudého otce nenapadlo nic, čeho by mohl litovat čertovi odevzdat, tak souhlasil. Když přišel domů, tak jeho žena v rukou držela čerstvé narozené dítě. Hluboce nešťastný se obrátil k svatému Petru, který se mu v noci zjevil a poradil, aby nechal syna v jeho jménu pokřtít. To otec udělal a vše bylo v pořádku. Z chlapce vyrostl mladý kněz a když měl sloužit svojí první mši, nakázal svatý Petr čertovi sázku s donesením kamenného sloupu. Mladému knězi poradil odsloužit mši co nejrychleji, a ještě mu pomohl. Čert podváděl – nevzal kamenný sloup z kostela svatého Petra v Římě, nýbrž z kostela Panny Marie před Tiberou. Svatý Petr čerta zmrskal a duše mladého kněze byla zachráněna.⁵⁰

Biliánová po vyprávění těchto pověstí však hovoří o nepravděpodobnosti sloupu přineseného až z Říma. Pravdě nejbližší je podle ní názor, že sloup pochází z kostela Panny Marie ve Slupech.

1.1.7 Vyšehradský hřbitov a Slavín

Tomuto místu se budu věnovat poněkud rozsáhleji, jelikož je to místo na Vyšehradě významnější pro nás z pohledu novodobějších dějin více nežli jiné. A jelikož tomu tak bylo i pro Popelku, jak budu následně psát v kapitole, pojednávající o Popelce Biliánové.

Miloš Pulec ve svém díle datuje zprávy o existenci vyšehradského hřbitova do roku 1660, kdy byl hřbitov ovšem podstatně menší a méně významný, než je tomu dnes.⁵¹

Podobných hřbitovů existovalo na Vyšehradě více, například u rotundy sv. Martina, ale tyto hřbitovy postupně zanikaly. Dělo se tak z různých důvodů, mezi nejčastější patřilo pravděpodobně, že lidé jednoduše upřednostnili hřbitov, který je například blíže k nemocnici apod. Význam Vyšehradského hřbitova, jak jej známe dnes započal v druhé polovině 19. století.⁵² Menším a podstatně méně významným byl Vyšehradský hřbitov až do 60. let 19. století. Jak píše Václav Potoček v knize *Vyšehradský hřbitov – Slavín*.

⁵⁰ BILIÁNOVÁ, Popelka. *Pověsti vyšehradské*. Praha: Dobrovský, 2013. ISBN 978-80-7390-095-3. s. 21.

⁵¹ PULEC, Miloš Josef. *Vyšehrad*. 1. vyd. Praha: STN, 1960. s. 24.

⁵² POTOČEK, Václav. *Vyšehradský hřbitov - Slavín*. Vyd. 1. Praha: Professional Publishing, 2005. ISBN 80-86419-66-5. s. 9.

Proměna malého Vyšehradského hřbitova ve hřbitov národní se pojí s událostmi v rakouské monarchii po říjnu 1860. To totiž došlo k pádu absolutistického režimu, čímž došlo k politickému uvolnění a tím byla realizovatelná myšlenka národního velkého hřbitova jako tomu bylo i u ostatních evropských národů.⁵³ Myšlenka vytvoření národního hřbitova, kam by se ukládali těla našich vlastenců, vznikla ve spolku Svatobor, který založil František Palacký v roce 1862. Za nejvhodnější místo byl vybrán pověstmi opředený Vyšehrad, o což se nejvíce zasloužil probošt vyšehradské kapituly Václav Štulc a po něm probošt Mikuláš Karlach. Myšlenka se tedy začala realizovat v roce 1869.⁵⁴

V roce 1875 architekt Antonín Barvitiuss vypracoval návrh podoby hřbitova, který se inspiroval italským Campo santo (svaté pole). V této koncepci pokračoval architekt Antonín Wiehl, který projekt převzal po Barvitiussi. Stavba hrobky Slavín pak proběhla v letech 1889-1893. Do roku 1908 pak byla dokončena poslední část hřbitova. Jak zde postupně bylo pochováno více a více velkých osobností, tak Vyšehrad získal na významu, jak ho můžeme sledovat i dnes.⁵⁵

Od roku 1993 má Vyšehradský hřbitov v péči hlavní město Praha, jež zřídila organizaci „Správy pražských hřbitovů“, která má za úkol starat se o všechny pražské hřbitovy, jež vlastní. „*Samotná hrobka Slavín byla předána městem za symbolický nájem 1,- Kč na 99 let do péče spolku Svatobor.*“⁵⁶ Prvním pohřbeným velikanem na Slavíně byl Julius Zeyer, autor cyklu pověstí o Vyšehradě.

Hřbitov se v pověstech Biliánové objevuje opakovaně. V souvislosti s ukrytými poklady, Bílou paní, duchy a dalšími. Většinou se jedná o strašení duchů mrtvých.

⁵³ POTOČEK, Václav. *Vyšehradský hřbitov - Slavín*. Vyd. 1. Praha: Professional Publishing, 2005. ISBN 80-86419-66-5. s. 15.

⁵⁴ Tamtéž, s. 16.

⁵⁵ Tamtéž, s.17.

⁵⁶ Tamtéž, s. 7.

2 Vyšehradská tradice

Vyšehrad zejména kvůli hluboké spojitosti s pověstmi spadá mezi jedno z literárně a historicky nejzásadnějších míst v Praze. Vyšehradská tradice započala svůj klíčový význam v době národního obrození, kdy vše, co jakkoliv naznačovalo mít něco společného s dávnou českou historií, narostlo obrovského významu. Vyšehradu tomu dost napomohlo i nalezení slavných *rukopisů – Královédvorského a Zelenohorského*. Zároveň začaly veřejným míněním hýbat názory zpochybňující historicitu základních pověstí. To už se dále nezlepšovalo a dnes se pověstem nepřikládá téměř žádná historická váha. Nezpochybnitelné však je, že to odráželo dobu a myšlení autorů, jež pověst zapsali.⁵⁷

Josef Janáček píše v úvodu *Vyprávění o Vyšehradu*: „Na počátku vyšehradských dějin je pověst. Literární i vypravěčské tradice ji zjednodušily a uhladily, dodaly jí monumentality a pomohly ke zlidovění. Pověst vypráví o kněžně Libuši, která si na Vyšehradě založila své sídlo a odtud věštila slávu Prahy. Vypráví i o tom, jak po její smrti dívky začaly válku proti mužům a vedly ji z Děvína proti Vyšehradu. A siluetu vyšehradské skály spojila pověst navždy s postavou zemana Horymíra a jeho koně Šemíka.“

Lze celkem bez obav tvrdit, že historicita, co se týče vyšehradských pověstí není podstatná. Pověsti, jež znárodněly a dnes ty slavnější můžeme dohledat v několika variantách, žijí svým vlastním životem, a i jen minimálně zainteresovaný člověk se neprojde po hradbách Vyšehradu, aby nevzpomněl alespoň na Horymíra se Šemíkem nebo Čertův sloup.

Josef Janáček v díle *Vyprávění o Vyšehradu* velmi přehledně mapuje prvotní autory, začínající tuto tradici. Za úplně prvotního autora je pokládán Kosmas, ačkoliv se o Vyšehradu zmiňuje jen okrajově, jako druhý pak následuje Dalimil. V *Dalimilově kronice* se některé informace od *Kosmovi kroniky* liší, například uvádí již více jmen a rovněž je sdílnější co se týče příběhovitosti.⁵⁸ Dalším uváděným autorem je Přibík Pulkava z Radenína – ten bývá spojován s Karlem IV., který ho možná k sepsání díla podnítil. Příběh o vzniku Vyšehradu mění a připisuje založení Libuši, která zde věštila slávu Prahy.⁵⁹ V pořadí čtvrtý následuje Václav Hájek z Libočan. O Václavu Hájkově z Libočan se Josef Janáček vyjadřuje poměrně kriticky. „*Stručně řečeno, nebyl Hájek předchůdcem vědecké historie nebo historického románu, ale*

⁵⁷ NECHVÁTAL, Bořivoj a KLEIBL, Alois. *Vyšehrad*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1976. s. 9.

⁵⁸ JANÁČEK, Josef. *Vyprávění o Vyšehradu*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1964. s. 19.

⁵⁹ Tamtéž, s. 22.

zcela nepochybně předchůdcem reportáže bulvárního tisku.⁶⁰ Jak tedy vyplývá z citace, byl sdílnější než všichni jeho předchůdci. Těmito čtyřmi autory (ačkoliv ne ve všech případech doloženými) se začala rozvíjet tradice vyšehradské pověsti.

2.1 Vyšehradská tradice v 19. století a Národní obrození

Proces národního obrození má pro Vyšehrad výjimečný význam. Vyšehrad byl místem, který byl vždy spojován s historií českého národa. Jako sídlo Kroka, Libuše a Přemysla a dalších se Vyšehrad stal postupně „místem i apoteózou národní minulosti“⁶¹. Vyšehrad se v 19. století stal jedním z nejslavnějších míst českého národa. Věnovali se mu umělci ze všech uměleckých oblastí.⁶²

„Celá druhá polovina devatenáctého století počínaje Erbenem byla fascinována mýtem, a to zejména českými pověstmi. Tato tendence souvisela s postupujícím národním sebeuvědoměním a se snahou prosadit se i politicky a projevila se v různých uměleckých oblastech, z nichž každá k tomu poskytla nové tvárné prostředky, ať to byla programní hudba, která dala vznik např. Smetanově *Mé vlasti*, Dvořákovu *Vodníku* a která vedle opery poskytla největší prostor národnímu mýtu, ať to byl idealistický realismus ve výtvarném umění, jenž získal svůj manifestační prostor v Národním divadle, či epická poezie, která dominovala v nastupující ruchovsko-lumírovské generaci. Většina umělců nachází výchozí pramen zpracovávající české pověsti v Rukopisech královédvorském a zelenohorském do doby, než byla zpochybněna jejich pravost (zásadním vystoupením proti jejich pravosti byl článek Jana Gebauera v Atheneau roku 1886).“⁶³

Do toho pak vstupuje Popelka Biliánová s *Pověstmi vyšehradskými*, Zeyer s cyklem epických básní s názvem *Vyšehrad* a mnoho dalších.

Z hudebního kontextu je namístě zde zmínit zejména Bedřicha Smetanu, jehož vrcholná díla spadají do sedmdesátých a osmdesátých let. Opera *Libuše*, symfonické básně *Má vlast*, - *Šárka* či *Vltava*. To vše lze syžetově přirovnat k vyšehradským pověstem. Hudební kontext lze spíše však přirovnat k Zeyerovu *Vyšehradu*.⁶⁴ Jak píše Tereze Riedlbauchová: „Z hudebních souvislostí je zajímavé též zhudebnění Zeyerovy *Šárky*. Zeyer totiž převedl báseň Ctirad do

⁶⁰ JANÁČEK, Josef. *Vyprávění o Vyšehradu*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1964. s. 26.

⁶¹ NECHVÁTAL, Bořivoj a KLEIBL, Alois. *Vyšehrad*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1976. s. 164.

⁶² Tamtéž s. 164.

⁶³ ZEYER, Julius, RIEDLBAUCHOVÁ, Tereza, (ed.) a STICH, Alexandr, (ed.). *Vyšehrad; Troje paměti Víta Choráze*. Vyd. 1. Brno: Host, 2009. 308 s. Česká knižnice. ISBN 978-80-7294-331-9. s. 283.

⁶⁴ Tamtéž., s.283.

podoby dramatu (knižně až 1887), které pravděpodobně rovnou zamýšlel jako libreto. Nabídl Šárku nejprve Smetanovi, pak Dvořákovi, avšak ani jeden z nich ji nezhudebnil. Když se libreta později, v roce 1887, ujal tehdy ještě neznámý Leoš Janáček, zklamaný Zeyer mu nedal souhlas ke zhudebnění, i když Janáček už Šárku dokončil. Ta byla poprvé provozována až v roce 1925 a dodnes zůstává spíše na okraji Janáčkovy díla.⁶⁵

Co se týče výtvarnictví, i zde se Vyšehrad ujal vůdčího postavení a nosným nositelem tohoto toposu se stala zejména generace národního divadla. Zejména interiér národního divadla byl vyzdoben četnými sochařskými a výtvarnými díly, vycházející právě z národních mýtů.⁶⁶ „Většina umělců 19. století však po tomto tématu sáhla dříve, přičemž často reagovali na literární díla, zejména na Rukopisy královédvorský a zelenohorský. Josef Mánes několik let pracoval na výtvarném doprovodu Královédvorského rukopisu, a to již v letech 1858-1867; dochovalo se mnoho studií a kreseb tuší či na dřevo v různých variantách. Již před ním vytvořil v letech 1838-1842 kresby Josef Navrátil inspirované Vlastou Karla Egona Eberta.“⁶⁷

Ze složitého prostředí Čech, zmítaných v německo-českých vztazích, se tedy zrodila nová generace Národního divadla. Atmosféra té doby byla obzvláště pro studenty výtvarné akademie pohlcující. S rokem 1868 se toto napětí dále rozrůstalo. Poslední kapkou bylo pro Čechy vytvoření rakousko-uherského dualismu. Lidé byli rozhořčení a čím dál více začínalo být zřejmé, že se Českému království stejných privilegií jako Uhrám nedostane. Vyvrcholilo to snahou nastupující generace o dovršení toho, co se generaci 1848 nezdařilo.⁶⁸ Spor začal vrcholit zejména v době, kdy se začalo stavět Národní divadlo, tedy v roce 1868. Němci tím byli znepokojeni a začali dokazovat, že si Češi národní a jazykovou rovnost vykládají jako útlak německé národnosti v Čechách. Češi si na druhou stranu významně obhajovali právo, které jim jako národu náleží. Stavbou národního divadla se tedy prohloubil problém, na který reagovali především mladí studenti.⁶⁹ Na výtvarné akademii tou dobou začala vznikat pozoruhodná skupina umělců. Řadili se mezi ně Mikoláš Aleš, Emanuel Krescens Liška, František Ženíšek, Josef Tulka, Václav Brožík, Josef Václav Myslbek, Josef Mukařovský a další.⁷⁰

⁶⁵ ZEYER, Julius, RIEDLBAUCHOVÁ, Tereza, (ed.) a STICH, Alexandr, (ed.) *Vyšehrad; Troje paměti Víta Chváze*. Vyd. 1. Brno: Host, 2009. 308 s. Česká knižnice. ISBN 978-80-7294-331-9. s. 285.

⁶⁶ Tamtéž, s. 285.

⁶⁷ Tamtéž, s. 285.

⁶⁸ DVOŘÁKOVÁ, Zora. *Když ještě nebyli slavní: nástup výtvarné generace Národního divadla*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1988. s. 7.

⁶⁹ Tamtéž, s. 8.

⁷⁰ Tamtéž, s. 10.

Zora Dvořáková v díle *Když ještě nebyli slavní: nástup výtvarné generace Národního divadla* píše, že téměř všichni bez výjimky hluboce obdivovali Josefa Mánese. Vznikaly zde mnohá přátelství. Kniha velmi čtivě vypravuje společné cesty těchto žáků například do Paříže, kde žil později právě Václav Brožík. A popisuje atmosféru doby, křivdy a malé almužny umělců okolo výzdoby Národního divadla. Na jednotlivé oblasti výtvarnictví se vypisovali soutěže, kam se umělci hlásili a vše to bylo veřejností napínavě sledováno. „*Soutěž o výzdobu průčelí vyhrál Antonín Wágner, jeden z mála Němců, podílejících se na stavbě a výdobě Národního divadla. Jeho Lumír (1880-1881), poněkud robustní sochy na průčelích, poukazují k Mánesovým ilustracím Z Rukopisu královédvorského. Více prostoru poskytla české prehistorii a rané historii výzdoba interiéru. Zpočátku osmdesátých let pocházejí díla: Lumír Františka Ženíška, Přemyslovci (Přemysl Oráč u pluhu, Povolání Přemysla na trůn knížecí a Vítání Přemysla Libuší) Vojtěcha Hynaise, Píseň slávy Josefa Tulky, Libuše Emanuela Krescenta Lišky, obrazy Přemyslovci Václava Brožíka a portréty památných vrchů – Blaník, Radhošť, Hostýn, Říp, Vyšehrad, Tábor, Velehrad, Hradčany – Julia Mařáka. Nejrozsáhlejší cyklus čtrnácti lunet pro foyer Národního divadla vytvořil v letech 1878-1880 Mikoláš Aleš. (Na výdobě foyeru se podílel i František Ženíšek, jenž navrhl nástropní malby; na nástěnných malbách pracovali společně.)*“⁷¹

Ačkoliv tedy vidíme, že pověsti o Vyšehradu zpracovalo mnoho autorů i z dalších uměleckých odvětví, než jsou spisovatelé, hlavním pramenem stále zůstávají zpracované pověsti, odkud umělci z jiných oborů čerpají svou inspiraci. V dalších kapitolách se proto budeme věnovat právě pověsti jakožto hlavnímu pramenu, který zpracovává bájnou historií Čechů.

⁷¹ ZEYER, Julius, RIEDLBAUCHOVÁ, Tereza, (ed.) a STICH, Alexandr, (ed.). *Vyšehrad; Troje paměti Víta Chotárze*. Vyd. 1. Brno: Host, 2009. 308 s. Česká knižnice. ISBN 978-80-7294-331-9. s. 286.

3 Popelka Biliánová

Období Popelčiny tvorby řadíme do období konce 19. století až téměř poloviny 20. století. To již doby největšího národního obrozenectví byly ty tam. Popelka Biliánová ale je důkazem toho, že tyto snahy i nadále pokračovaly. Je otázkou, jestli by Vyšehrad byl takové podoby, jak jej známe dnes. K uchopení Biliánové pověsti v plném rozsahu je důležité pochopit její vztah k Vyšehradu a české národní otázce. Vyšehrad pro ni nebyl pouze koníčkem nebo národním symbolem a historicky klíčovým místem. Vyšehrad funguje jako místo naděje, místo, o které se Češi mohou opřít jako o bod toho pravého češství. Místo, kde Libuše, svatý Václav a další osobnosti čekají ve skále, připravení bránit Čechy až jim bude nejhůř.

3.1 Život a osobnost Popelky Biliánové

Popelka Biliánová, jejíž vlastní jméno je Marie Biliánová, se narodila 27. ledna 1862 v Králově Dvoře u Berouna. Nastává zde chaos ohledně jejího jména, jelikož ke jménu Popelka Biliánová přišla spojením rodného příjmení Popelková s příjmením svého chotě, Arnošta Biliána. Rovněž se podepisovala jako Mařenka Popelkova, Popelka M. Biliánová, resp. Biliánova a používala pseudonymy „Jan Bílý“, „Jan Černý“ nebo „Vyšehradská“.⁷² Proto budu o autorce dále psát výhradně jako o Popelce Biliánové, jelikož je pod tímto jménem zároveň nejvíce známá.

Popelka Biliánová pocházela z kupecké rodiny, o jejím dětství toho není příliš známo – ví se, že vychodila obecnou školu v Počaplicích u Berouna. V jejích patnácti letech jí zbankrotoval otec a rodina Popelkových tedy přesídlila do Prahy. Biliánová toužila dále studovat na Učitelském ústavu, kam jí bohužel kvůli slabému zraku nevzali. I přesto se ale úspěšně realizovala poblíž vysněného oboru, pracovala jako vychovatelka a následně pro Ústřední Matici školskou.⁷³ Její vnučka, Libuše Mirčevová v knize *Jak se dědí sláva* o vzdělání Biliánové hovoří. Její oční vada byla způsobena těžkou spálou a poté co jí nepřijali na vysněný Učitelský ústav, tak si domluvila alespoň návštěvy některých přednášek na Karlově univerzitě.

⁷² OPELÍK, Jiří, ed. et al. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. 1. vyd. Praha: Academia, 1985-2008. 7 sv. ISBN 80-200-0797-0., s. 233.

⁷³ LORENZOVÁ, Helena, (ed.) a PETRASOVÁ, Taťána, (ed.). *Fenomén smrti v české kultuře 19. století: sborník příspěvků z 20. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň 9.-11. března 2000*. 1. vyd. Praha: KLP, 2001. ISBN 80-85917-79-3. s. 218.

Tehdy tam studovali jen muži a přednášející kantoři údajně kvůli ní žáky oslovovali „Dámo a pánové“.⁷⁴

S jejím budoucím manželem, velmi labilním studentem práv, který v pozdějším věku spáchal sebevraždu, se seznámila prostřednictvím Jana Nerudy a tzv. „navštívenek“. 7. června 1885 napsal Jan Neruda fejeton do *Národních listů* na základě nápadu od anonyma (Arnošta Biliána) o národních navštívenkách. „*Ten se týkal získávání dobrovolných příspěvků pro Ústřední matici školskou, která již od roku 1880 stála jako val proti německé jazykové expanzi, zvláště v národnostně smíšených regionech, kde podporovala školské instituce s českým vyučovacím jazykem.*“⁷⁵ Projekt navštívenek se skutečně prosadil. Arnošt byl v návaznosti s ním dokonce souzen. V roce 1886 se uskutečnil soudní proces s papírníkem Štěpánem Chodounským, který Biliána zažaloval „*pro zločin veřejného násilí kvůli anonymnímu dopisu, psanému na matiční navštívence. Stálo tam: „Nebudou-li nejdéle do dvanácti hodin v neděli (8. listopadu) všechny obchody v Praze i na venkově vyčištěny od vašich vlastizrádných lístků, jste syn smrti!*“ Přisoudil mu též hanlivý nápis na zdi u staroměstských masných krámů „*Chodounský je zloděj – okrádá Matici!*“ (papírník totiž neodvedl všechny prostředky, které Matici náležely).“⁷⁶ Bilián svou vinu přiznal s tím, že to bylo myšleno v básnické nadsázce, dokonce se jej zastal svědek, místopředseda Ústřední matice školské MUDr. Jan Janda, který popsal, že jsou na listy Míři Bratoše (pseudonym Biliána) zvyklí.⁷⁷

Otázkou navštívenek se manželé Biliánovi zabývali velmi intenzivně – z navštívenek bylo možné skládat věnce, kříže apod., čehož Biliánová využívala „*Například při mozartovských slavnostech, připomínajících v roce 1887 sto let od uvedení Dona Giovanniho, v českém konduktu, soupeřícím s konduktem německým, upoutával pozornost „obrovský věnec uvitý z národních navštívenek a propletený listy vavřínovými*“. Ještě větší vlasteneckou demonstrací, již zorganizovala právě slečna Popelková, bylo zaslání dvou nevidaných olbřímích lyr na Mozartův vídeňský pomník; byly uvity z osmi set matičních navštívenek, věnovaných hudebními spolku i osobě dedikovaných významnými českými skladateli, mimo jiné Antonínem Dvořákem, Zdeňkem Fibichem a Karlem Bendlem.“⁷⁸ V roce 1889 Popelková s Bilánem prosadili změnu názvu navštívenek na „obětiny“ a roku 1891 spolu založili v Karlově

⁷⁴ LORENZOVÁ, Helena, (ed.) a PETRASOVÁ, Taťána, (ed.). *Fenomén smrti v české kultuře 19. století: sborník příspěvků z 20. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň 9.-11. března 2000*. 1. vyd. Praha: KLP, 2001. ISBN 80-85917-79-3. s. 19.

⁷⁵ Tamtéž, s. 216.

⁷⁶ Tamtéž, s. 218.

⁷⁷ Tamtéž, s. 218.

⁷⁸ Tamtéž, s. 219.

ulici květinový a obětinný závod, který se zabýval výrobou pohřebních věnců zdobených právě národními obětinami. „jedním z posledních obětinných pohřbů a paradoxně první zakázkou nového závodu se stal pohřeb protektora obětinných Jana Nerudy, konaný 26. srpna 1891.“⁷⁹

Na základě zdrojů ze tří knížek není zcela jasné, jestli to byl originálně nápad právě Arnošta Biliána, nebo samotné Popelky Biliánové, což tvrdí její vnučka v knize *Jak se dědí sláva*, kde popisuje, že myšlenka národních navštívenek velice zaujala Jana Nerudu, který s Biliánovými pravděpodobně byl v pravidelném styku. Údajně o jejich vztahu jednou měl prohlásit, že „*Oni si snad místo hubiček vyměňují obětiny!*“⁸⁰ Básník se o tvorbu Biliánové velmi zajímal.⁸⁰

Koho to byl nápad není zcela jasné, jisté je určitě ale to, že se Popelka Biliánová starala o vyšehradský památník ještě jako Popelková, když pracovala jako tajemnice pro Ústřední matici školskou. Ústřední matice školská se již v té době aktivně starala o vzdělávání v pohraničí, kde Češi neměli moc možností výuky v českém jazyce a snažila se přijít na způsob, jak to změnit. Nápad navštívenek byl brilantní, ať už patřil Arnoštu Biliánovi nebo Popelce Biliánové. „*Tenkrát jste si mohli v papírnictví koupit prázdné navštívenky a napsat na ně krasopisně svoje jméno, anebo koupit stejné navštívenky s logem Ústřední matice školské. Příplatek za ně odváděl papírník do fondu na podporu českých škol v pohraničí.*“⁸¹

Sňatek Arnošta Biliána a Marie Popelkové se uskutečnil roce 1892 a byl požehnan třemi dětmi – Květuší, Zorkou a Zlatkem. Jejich manželství bylo stabilní, přestože se hádali kvůli korekturám, které Biliánové dělal její manžel. Nelíbilo se mu, že Biliánová nechávala své postavy mluvit hovorovým jazykem, kladl důraz na spisovnou řeč. Jejich svazek trval do sebevraždy Biliána v roce 1917 – není tajemstvím, že trpěl těžkými depresemi, ty prohloubily události první světové války, což ho dohnalo k extrémnímu řešení.⁸²

Popelka Biliánová vychovávala generace dívek, organizovala výlety po Praze – to, jak píše Blanka Kovaříková, může připomínat dnešní informační služby. Pomáhala také dětem v pohraničí, kterým shromažďovala oblečení a další věci ve svém domku na Vyšehradě. Měla

⁷⁹ LORENZOVÁ, Helena, (ed.) a PETRASOVÁ, Taťána, (ed.). *Fenomén smrti v české kultuře 19. století: sborník příspěvků z 20. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň 9.-11. března 2000*. 1. vyd. Praha: KLP, 2001. ISBN 80-85917-79-3. s. 222.

⁸⁰ KOVAŘÍKOVÁ, Blanka. *Jak se dědí sláva?: jablko (ne)padá daleko od stromu: nahlédnutí do života potomků pozoruhodných osobností*. Vyd. 1. Praha: Brána, 2006. 202 s. ISBN 80-7243-295-8., s. 32.

⁸¹ JANKA, Otto. *Čas skautů*. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, [2009]. ISBN 978-80-7415-013-5. s.77.

⁸² Tamtéž, s. 19.

obrovské srdce, což dokazují i dopisy vděčných kantorů, uložené v Památníku národního písemnictví.⁸³

Popelka Biliánová se tedy postupem času stala součástí genia loci Vyšehradu. Chránila místní památky, kulturu a osobnosti zde pochované a prokazovala jim vehementně úctu. Na Vyšehradě, v domě, který původně sloužil výběčím mýta, žila až do své smrti v roce 1941. Ostatně o bydlení ve tomto domě popisuje její vnučka, která zde s rodinou nějakou dobu žila. „Bydleli jsme tu s rodiči až do konce druhé světové války, ale nemyslete si, že to byla kdovíjaká romantika. Domeček byl postavený z opuky, která je vlhká a studená, takže se nikdy nedal moc vytopit. Navíc za války se nesmělo kvůli náletům svítit a já se kolikrát vracela ze školy z Vratislavovy ulice za úplně tmy. To víte, že jsem byla odkojená různými pověstmi o strašidlech a také o tajemných vyšehradských jezdcích, takže jsem se docela bála. Během války dokonce vznikla nová legenda o pérákovi, podivné černé, dlouhé a hubené postavě, pohybující se ohromnými skoky pomocí pružných per na podešvích. Říkalo se, že dokázal jedním skokem přeskočit vyšehradské šance. Dnes, když na ta místa přijdu, cítím, že mají své kouzlo, ale jako dítě jsem to tak nevnímala. Babičku už jsem zažila jako starou a nemocnou paní. Ke konci života se jí zrak velmi zhoršil; mohla psát jen u zvlášť vysokého stolu, aby měla desku s papíry co nejbliž očí. Pak ještě dostala šedý zákal a po operaci zůstala úplně slepá. Nejvíce se o její práci zajímala teta Květa, která o babičce sepsala vlastní poznámky, a hlavně shromáždila všechny dokumenty. Moje maminka Zora byla středoškolská profesorka přírodopisu a zeměpisu, já jsem se celý život věnovala biochemii.“⁸⁴

Všem svým dětem zajistila možnost vystudování vysoké školy, ač to po smrti Arnošta Biliána muselo být nesmírně náročné – přivydělávala si právě psaním, a to jak fejetony, články do novin, tak i psaním příběhů do červené knihovny. Její vášní však zůstávalo shromažďování pražských a vyšehradských pověstí, které jí zajistily onu nesmrtelnost.

3.2 Popelka Biliánová jako spisovatelka – žena v kontextu doby

Ve 20. století se již v Čechách vyskytuje poměrně velké množství žen-spisovatelek (s ohledem na kontext doby, nelze to porovnávat s dnešní dobou). V celé Evropě do 19. století vlastně fungovalo, že žena byla velmi častým námětem literárního díla, kde se objevovala v pozitivním i negativním slova smyslu. Lenderová dodává, že pro vznik žen-spisovatelek byla

⁸³ KOVAŘÍKOVÁ, Blanka. *Jak se dědí sláva?: jablko (ne)padá daleko od stromu: nahlédnutí do života potomků pozoruhodných osobností*. Vyd. 1. Praha: Brána, 2006. ISBN 80-7243-295-8. s. 34.

⁸⁴ Tamtéž, s. 21.

nezbytná prvně žena-čtenářka. K tomu bylo potřeba většího důrazu na vzdělání. Výsledky školní reformy se však začaly projevovat až v druhé fázi národního obrození a čtenářky většinou pocházely pouze z vyšších společenských kruhů.⁸⁵ Obliba četby postupně stoupala a rozpínala se do nižších vrstev, s růstem popularity četby, rostl i zájem o písemnou korespondenci. Lenderová upozorňuje na to, že někteří odborníci jsou toho názoru, že korespondence Boženy Němcové, mají větší literární hodnotu než její díla, tedy kromě *Babičky*).⁸⁶ Spolu s korespondencí jsou u žen velmi populární deníky, které mapovali subjektivní pohledy z každodennosti dívek. Tyto deníky byly rovněž spíše rozšířeny u děvčat z vyšších vrstev. Populárnější formou jsou pak vzpomínky.⁸⁷ „Už v první polovině 19. století někteří nakladatelé na západ od našich dnešních hranic postřehli, že vydání vzpomínek zajímavé osoby (mohla jí už být i žena) může být lukrativní ediční počin.“⁸⁸ K nám se vydávání vzpomínek dostalo samozřejmě později. Lenderová datuje vydávání vzpomínek Karoliny Světlé nebo Elišky Krásnohorské a dalších do dob první republiky.⁸⁹ Krůček od napsání vlastního románu pak byly překlady – Lenderová uvádí příklad jako velmi šikovných překladatelek právě Karolinu Světlou a Elišku Krásnohorskou.⁹⁰

Jak dále uvádí Lenderová, tak se u nás jazykově česká literatura vyvíjela s národním obrozením a s ním i literatura psaná ženami. Zárodky u počínajících autorek můžeme hledat s vývojem pojmání ženy jako vychovatelky budoucí generace Čechů. Když tedy započal zájem o ženu autorku, tak u nás nebylo mnoho žen, které by dokonale ovládaly češtinu slovem i písmem. Jak Lenderová dále upozorňuje, na rozdíl od Německa tady muži neměli s ženami spisovatelkami problém, naopak. Ale spisovatelek moc nebylo, a tak u nás vznikají díla, která se tváří, že je psaly ženy, ale u některých je dokonce prokázáno, že se jedná o mystifikaci.⁹¹

Za první opravdovou autorku je pokládána Josefa Pedálová, která své texty publikovala pod pseudonymem „Dobrovlastka“⁹². „Další nefalšované české ženské básnické pokusy vyšly z prostředí Amerlingova kroužku. Jména autorek se objevila v almanachu *Pomněnky*, vydaném roku 1843 u příležitosti třetího českého bálu.“⁹³ Třetího bálu se pak zúčastnila Božena

⁸⁵ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0737-5. s. 196.

⁸⁶ Tamtéž, s. 197.

⁸⁷ Tamtéž, s. 202.

⁸⁸ Tamtéž, s. 203.

⁸⁹ Tamtéž, s. 203.

⁹⁰ Tamtéž, s. 203.

⁹¹ Tamtéž, s. 206.

⁹² Tamtéž, s. 210.

⁹³ Tamtéž, s. 210.

Němcová, kterou almanach velmi zaujal a rozhodla se rovněž podílet na české literatuře (zdrojem inspirace je u Němcové zmiňován i Václav Bolemlr Nebeský).⁹⁴

Literatura pro ženy se velmi dlouho dotýkala pouze témat spojených s rodinou, mateřstvím, ideály dobré hospodyně a manželky.⁹⁵ Tuto tradici zahajuje Magdalena Dobromila Rettigová se svým dílem *Mladá hospodyňka v domácnosti, jak sobě počínati má, aby své i manželovy spokojenosti došla. Dárek dcerkám českoslovanským*, v roce 1840.⁹⁶

Práce Rettigové ale i dalších autorek, zabývajících se tímto tématem, tématem, jak by měla vypadat správná hospodyně a manželka a píšicích o poslušnosti, čistotě a dobrém vychování, byly poměrně kritizované.⁹⁷ Jak píše Lenderová, čtenářky se s postupem vzdělanosti měnily a o tuto literaturu neměly zájem, dokonce se jí, hlavně ve vyšších vrstvách, posmívaly.⁹⁸

S tím tedy přichází spisovatelky, které začínají zpracovávat témata, jež nejsou určená striktně ženám. V období, kdy do literatury vstupuje Popelka Biliánová je tato tradice minulostí a v Českém prostředí má již kult kvalitních spisovatelek svoji tradici. Není tudíž snadné v této konkurenci obstát.

Heczková uvádí v díle *Píšící Minervy*: „Česká kultura druhé poloviny 19. století postupně nacionálně sílila a budovala uvnitř habsburské monarchie své specifické místo. Devadesátá léta 19. století již svědčí o bohatě rozvinuté národní až nacionální měšťanské společnosti. Angažované ženy, ať už to byly filantropky, umělkyně, spisovatelky či kritičky nestály v opozici k převládajícím názorům a směrům. Pokoušely se je spíše rozšířit a využít, identifikovat se s nimi, a tak se podílet na „budování“, konstruování a posilování české kultury. Po obdobích, kdy byla žena inspirátorkou, múzou, ideální mužovou projekcí, zaujala zřetelněji místo tvůrkyně, autorky...“⁹⁹ Od druhé poloviny 19. století se nám tedy zvyšuje počet angažovaných žen, které se vymezují z tradičního postavení a dávají kořeny k rozvoji se emancipace.

⁹⁴ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0737-5. s. 210.

⁹⁵ Tamtéž, s. 212.

⁹⁶ Tamtéž, s. 213.

⁹⁷ Tamtéž, s. 214.

⁹⁸ Tamtéž, s. 214.

⁹⁹ HECZKOVÁ, Libuše. *Píšící Minervy: vybrané kapitoly z dějin české literární kritiky*. Vyd. 1. V Praze: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2009. ISBN 978-80-7308-282-6. s. 11.

3.3 Dílo Popelky Biliánové

Vyšehrad byl hlavním inspiračním zdrojem Popelčiny tvorby. Dokazuje to i *Lexikon české literatury*, který hovoří o tvorbě Biliánové, jež měla čerpat inspiraci pro svá témata ze dvou tradic – z tradice historické prózy, který vedl Biliánovou k napsání vyšehradských pověstí v původní verzi, tedy očištěné od literárních ambic některých autorů a z tradice lidového čtení, kam „vstoupila pak Biliánová drobnými i rozsáhlejšími prozaickými pracemi, vyznačujícími se bohatou důvěrnou znalostí předměstského, maloměstského i venkovského prostředí, fabulační invencí a poezií naivity a sentimentality.“¹⁰⁰. Lexikon dále uvádí, že charakteristické pro její dílo je ona souhra lokální a historické detailnosti či jazyk, který slovník popisuje jako „nerudovsko-herrmannovský“¹⁰¹ a její jazykově vypracované dialogy, které citlivě vypracovala pro dané prostředí (a proti čemuž údajně mnohokrát vystupoval její manžel, milovník české gramatiky). Popularitu Biliánové pak zvyšovaly dramatizace jejích prací, jako jsou například *Do panského stavu*, či *Paní Katinka z Vaječného trhu*, jež zpracoval František Cimler.¹⁰²

Pověsti Vyšehradské a *Z tajů pražských pověstí* jsou jejími stěžejními díly. Vít Vlnas v úvodu Biliánové Pražských pověstí upozorňuje, že autorka se ne úplně správně domnívala, že jejím způsobem zapsané pověsti jsou „autentickým dokladem lidové slovesnosti, vyplývajícím často z mnohasetleté tradice“¹⁰³. Svůj názor dokládá tím, že kořeny jednotlivých příběhů se mohou lišit a jen pramálo historek může mít „lidový“ původ.¹⁰⁴ Avšak, jak dále píše, dnes již pověsti mezi lidmi zlidověly a staly se během let nedílnou součástí pražské mytologie.¹⁰⁵

3.3.1 Novinové a časopisecké texty Popelky Biliánové

Popelka Biliánová napsala nespočet novinových, časopiseckých článků a fejetonů. Budu pracovat s těmi co se dotýkají Vyšehradu.

¹⁰⁰ OPELÍK, Jiří, (ed.) et al. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. 1. vyd. Praha: Academia, 1985-2008. ISBN 80-200-0797-0. s. 233.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 233.

¹⁰² Tamtéž, s. 233.

¹⁰³ VLNAS, Vít. Úvod. In BILIÁNOVÁ, Popelka. *Pražské pověsti*. Vyd. v Erice 1. Praha: Erika, 1995. ISBN 80-7190-060-5. úvodem.

¹⁰⁴ Tamtéž, úvodem.

¹⁰⁵ Tamtéž, úvodem.

Fejetony

Popelčiny fejetony z prostředí Vyšehradu jsou v drtivé většině případů vzdělávacího charakteru. Seznamuje s konkrétními objekty, nacházejícími se na této skále. Úmysl Biliánové není jen vzdělávat, ale zejména vzbudit ve čtenářích zájem o toto místo. Já zde uvedu jen dva z jejích fejetonů, jelikož to není nosné téma této práce, ale zároveň se domnívám, že je klíčové v této práci zmínit i právě tuto oblast Biliánové činnosti. Lze to brát jako doplňující informace k jejím pověstem. Výběr není náhodný – každý fejeton pochází z jiného roku a mapuje i stále větší naléhavost Biliánové na ochranu tohoto místa a jeho udržení. Jak je známo, před první světovou válkou již byly rozpracované plány na výstavby obytných domů. Je ironií, že právě z důvodu války tyto plány naštěstí nebyly nikdy naplněny.

Fejeton – Brána Karlova na Vyšehradě

Fejeton, zabývající se Karlovou bránou, vyšel v Národních listech 21. března 1900. Popelka na úvod vyzývá, ať čtenář jde na Vyšehrad a zeptá se kohokoliv na tuto bránu. Jen hrstka lidí o ní bude vůbec vědět. Popisuje její tehdejší slávu a velikost a vyjadřuje lítost nad jejím zapomněním.

„Nikde na celém nynějším Vyšehradě není složeno tolik bolestné tesknoty, utopené ve všednotě života, jako v tomto zapadlém, málo známém koutku starého Vyšehradu před zříceninou staré brány Karlovy, kteráž po chrámě sv. Petra a Pavla a po kapli sv. Martina jest nejstarším zbytkem bývalého Vyšehradu spolu s kouskem hradební zdi, k Botiči směřující.

Karel IV. bránu spolu s hradebními zdmi vyšehradskými od Botiče k Podolí vystavěl v r. 1348; z tohoto opevnění zachovala se jen zřícenina brány a kousek zdi na severu na doby naše. Dle starých rytin jakož i z písemných zpráv bývala brána Karlova stavbou mohutnou, což patrně i ze zbytku jejího, jenž tvoří méně ještě nežli šestinu její. Ozdobena byla devíti věžičkami a opatřena ochozem pro stráž. Ve bráně samé byly veliké síně, v nichž se obráncové zdržovali a hlásný bydlel.“¹⁰⁶

Z brány prý zbyla jen severní spodní část, která vzpomíná na doby po válečných hrůzách, kdy se lidé vraceli do svých zpustošených příbytků. Rozvalinu si najal Vyšehradský

¹⁰⁶ BILIANOVÁ, Popelka. *Brána Karlova na Vyšehradě*. Národní listy. 1900, roč. 40, č. 79 (21. 3. 1900, odpolední vydání), s. 1-2. ISSN: 1214-1240.
URL: <<http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/5135704>>.

bednář – v mostních obloucích si zřídil dílnu. Vnitřek zbořeníště vyklidil od rumu. Nyní si ve staré zřícenině slavné brány paní Bednářová udělala malou farmu, kde chová drůbež.¹⁰⁷

Fejeton – Dešťová Panna Marie na Vyšehradě

Fejeton z 21. srpna 1904, otisknutý v *Národní politice*, Popelka napsala v období dlouhého sušujícího sucha. Soudě tedy dle úvodu fejetonu a příhodně tedy zvoleného tématu. Toto téma zpracovala rovněž ve vyšehradských pověstech. „*Je sucho – neprší a neprší, dlouhé neděle, ba měsíce již nepřišla vydatná vlažička a člověk v úzkosti své skorem věří, že pršeti již snad nikdy nebude. A táž se pátrá, jak bývalo za dob minulých a všelicos nalezne.*“¹⁰⁸

Popelka následně vypráví o zázračném obraze Panny Marie Dešťové, kam se za dob sucha lidé s modlitbami obraceli, aby zapršelo. Uvádí zde konkrétní roky 18. století, kdy byla období sucha a po prosbách k Panně Marie Dešťové se rozpršelo. Obraz byl umístěn v Hannewaldské kapli v chrámu sv. Petra a Pavla. Dnes v tomto chrámu můžeme vidět jen kopii, originál je uložen v Anežském klášteře.¹⁰⁹

Vedle fejetonů napsala Biliánová i mnoho článků, vyjadřující se a informující o situaci na Vyšehradě. Důkladně se snažila apelovat na veřejnost, aby byla zachována původní podoba Vyšehradu. Myšlenka, že by se na tomto místě něco postavilo pro ni byla děsivá, a přitom tolik reálná. V počátcích 20. století v Praze vypukl stavitelský boom, který neúprosně mířil i k Vyšehradu – lokalita na bydlení by to byla báječná a jistě vysoce výdělečná. Popelka Biliánová by se s tím však jen těžko smířila – osobně se přičinila, aby byl proveden archeologický výzkum, při němž došlo k objevení kostela sv. Klimenta na Vyšehradě. Napsala hojný počet článků zabývajících se touto otázkou, kdy nabádala k větší aktivitě občanů, co se Vyšehradu týče. Například vyhlásila akci „Zalesňte svatý Vyšehrad“. Já v práci uvedu jen pár takových příkladů, které mi bylo umožněno dohledat na portálu Kramerius.

V textu z dubna roku 1902, který vyšel v deníku *Národní politika* s názvem, *Co s naším Vyšehradem?* jak již plyne z názvu, se Popelka snaží zbucovat Pražany. V článku upozorňuje,

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 1-2.

¹⁰⁸ BILIÁNOVÁ, Popelka. *Dešťová Panna Marie na Vyšehradě*. Národní politika. 1904, roč. 22, č. 230 (21. 8. 1904, ranní vydání), s. [7]-[8]. ISSN: 1805-2444.

URL: <<http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/28622507>>.

¹⁰⁹ VALENTA, Ondřej. *Bazilika sv. Petra a Pavla, obraz „Dešťové“ madony, kaple P. Marie Šancovské, chrámový betlém, historie zvonů v bazilice, historie varhan*. Vyšehradská kapitula, 2012.

URL: <<http://www.kkvys.cz/bazilika-sv-petra-a-pavla/>>.

že oproti jiným oblastem v Praze je Vyšehrad téměř nedotčen a důrazně apeluje, aby tomu tak zůstalo. Vyslovuje zde strach o budoucnost tohoto místa a nastiňuje čtenářům nejhorší možné scénáře. Způsob, kterým se snaží čtenáře přesvědčit zahrnuje i výklad z historie a poukázání na dlouholetou tradici a funkce Vyšehradu. Nakonec si neodpustí dodatek, že vlastně téměř neexistuje budova, jež by si zasloužila být na takovém posvátném místě postavena. Jak jsem zmínila již předtím, vyslovuje se pro zalesnění Vyšehradu, jelikož to je jediné, co by odpovídalo důstojnosti tohoto místa.¹¹⁰

Článek, jenž rovněž vyšel v *Národní politice*, ale v listopadu 1903 nese název *Vzácný objev na Královském Vyšehradě*. Dokazuje, jak obrovské úsilí za dobu od prvního článku Biliánová vynaložila k zachování Vyšehradu ve staré podobě. Článek má podobu spíše informační, než reflexivní jako je tomu v článku předešlém. Informuje o nalezení spodní části rozsáhlého chrámu – prostřední a jižní loď chrámu. Byly tam nalezeny zvířecí kosti, jež tam byly pravděpodobně vhozeny s rumem. Informuje o tom, že chrám je neznámý – datuje se do doby Jana Lucemburského, který palác daroval děkanu Držislavovi roku 1322, to je vše, co se o starém děkanství ví/vědělo. Děkanství bylo zbořeno za husitských válek roku 1420.¹¹¹

Dopustím se v této práci lehké odbočky. Přijde mi zásadní upozornit na to, jak obrovský objev to ve skutečnosti byl a jak moc to ovlivnilo dnešní podobu Vyšehradu. Nalezení ostatků z chrámu je opravdu velkou událostí. Výzkum zde probíhal od té doby opakovaně. Naposledy v roce 2014, kdy byl zároveň oceněn cenou Národního památkového ústavu Patrimonium pro Futuro. Odhaduje se, že chrám, jenž tu stál, mohl mít až 20 metrů do výšky, což by ho činilo větší než chrám sv. Víta. Znamená to, že tradice Vyšehradu je větší, než se vůbec myslelo a tento nález zároveň Vyšehradský dost možná zachránil před stavbou obytných budov. Tento objev zasahuje do otázky počátků architektury a do počátků křesťanství na našem území vůbec. Tento typ kostela se stavěl ve staré Byzanci.¹¹² Na důležitost tohoto objevu ostatně upozorňuje Popelka Biliánová v článku *Nad vykopaným chrámem na Královském Vyšehradě*, kde zároveň

¹¹⁰ BILIANOVÁ, Popelka. *Co s naším Vyšehradem?* Národní politika. 1902, roč. 20, č. 115 (27. 4. 1902, ranní vydání), s. [3]-[4]. ISSN: 1805-2444.

URL: <<http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/29646904>>.

¹¹¹ BILIANOVÁ, Popelka. *Vzácný objev na Král. Vyšehradě*. Národní politika. 1903, roč. 21, č. 298 (1. 11. 1903, ranní vydání), s. [3]-[4]. ISSN: 1805-2444.

URL: <<http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/29595107>>.

¹¹² Národní památkový ústav. *Archeologický objev základů raně středověkého kostela v Praze na Vyšehradě*. Územní odborné pracoviště Národního památkového ústavu.

URL: <<https://www.npu.cz/cs/uop-praha/inspirejte-se/7794-arheologicky-odkryv-zakladu-rane-stredovekeho-kostela-v-praze-na-vysehrade>>.

poodhaluje dodatky k vykopanému kostelu.¹¹³ Její stanovisko lze dnes chápat jako poměrně nadčasové.

Jubilejní články k Popelce Biliánové

Jubilejních článků na počest Popelky Biliánové vyšlo poměrně dost. Články jsou čerpány z portálu Kramerius a některé citace nemusí odpovídat na písmeno přesně, jelikož části některých textů nejsou úplně jasně čitelné. Udávám výňatky ze tří článků, které byly otisknuty pro *Národní listy* a *Národní politiku* u příležitosti Biliánové narozenin. Z článků je zřejmé, že na tehdejší poli byla skutečně osobností a její obětavá práce, která nám dnes může připadat až neuvěřitelná, byla náležitě ceněna. Poslední článek se pak zmiňuje i o zhoršujícím se zraku Popelky Biliánové. Tento problém jí byl na obtíž od mládí, kdy jí kvůli slabému zraku nevzali na vysněnou školu, na sklonku svého života pak oslepla úplně. Články oslavují již pokročilý věk autorky – její sedmdesátiny a pětasedmdesátiny. Autoři zde nejsou uvedeni.

*„V horním vyšehradském předhradí, nedaleko Rakouské brány, žije v malém domku, přituleném k starým, omšelým zdem pevnostním, zasloužilá spisovatelka Popelka Biliánová, dožívající se dneškem své sedmdesátky. [...] To je Popelka Biliánová, spisovatelka, veřejná pracovnice, básnířka, národní vychovatelka, skromná česká žena, která celý svůj život dovedla zasvětit práci pro národ, a zvláště pro jeho střední vrstvy. Dnes, kdy se dožívá sedmdesátky, v obdivu a vděčnosti skláníme se před ní s přáním, aby se v podzimu svého života těšila dlouho ještě ze vzácných plodů své velké práce literární a veřejné.“*¹¹⁴

*„Životního jubilea pětasedmdesáti roků dožívá se ušlechtilá a pilná národní pracovnice spisovatelka paní Popelka Biliánová, nadšená popularizátorka našeho královského Vyšehradu, autorka několika hojně čtených lidových románů, v poslední době i zfilmovaných. Je z těch pracovních zanícenců, kteří obětují pro povznesení svého okolí vše, sebe nedbajíce a rozdávajíc se na všechny strany. Velmi mnoho služeb vykonala paní Popelka Biliánová přednáškami o starém Vyšehradě a staré Praze I[...]“*¹¹⁵

¹¹³ BILIANOVÁ, Popelka. *Nad vykopaným chrámem na Královském Vyšehradě*. Národní politika. 1903, roč. 21, č. 305 (8. 11. 1903, ranní vydání), příloha, s. [37]. ISSN: 1805-2444.
URL: <<http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/28770063>>.

¹¹⁴ V. S. *K sedmdesátinám Popelky Biliánové*. Národní listy. 1932, roč. 72, č. 27 (27. 1. 1932), s. 3. ISSN: 1214-240.

URL: <<http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/9502702>>.

¹¹⁵ Životní jubileum pětasedmdesáti roků. *Národní politika*. 1936, roč. 54, č. 30 (30. 1. 1936, ranní vydání), s. [16]. ISSN: 1805-2444.

„[...] *Jubilantka pracovala hojně i pro politické zrovnoprávnění ženy a působila v předních ženských spolcích, zejména v Ústředním spolku českých žen, kde zavedla schůze hospodyňské, rozličné kursy a výstavky a pořádala přednášky z nejrozmanitějších oborů ženské práce, nejen v Praze, ale i po venkově. Poslední léta brzdi poněkud záslužnou práci spisovatelčinu značně ochablý zrak; ale i tuto velkou svízeň překonává Popelka Biliánová s obdivuhodnou vyrovnaností a životním humorem, takže při jejím jinak plném zdraví dá se očekávat, že její čilý duch ještě mnoho dobrého vykoná. Patří také mezi oblíbené literární přispívatele našeho listu.*“¹¹⁶

Na těchto jubilejních člancích můžeme tedy zřetelně pozorovat autorčinu dobovou popularitu, respekt vůči její osobě a obdiv k její literární a zejména národní činnosti.

Dobové recenze

O Popelce Biliánové jsou dohledatelné rovněž záznamy dobových recenzí. Bohužel nebyla dohledatelná recenze na její *Vyšehradské pověsti*. Zmíním zde tedy alespoň recenze k jejímu dílu, jež je stejného ražení jako jsou vyšehradské pověsti *Z tajů pražských pověstí*.

Recenze na text *Z tajů pražských pověstí* vyšla v *Ženských listech* roku 1905. Autor recenze je podepsán pouze jak „N.“.

„*Z tajů pražských pověstí. Sebrala a vypravuje Popelka Biliánová. Svazek IV. Nákladem P. Korbra. Praha, 1905. Celý svazek je vyplněn pověstmi upínajícími se k Vyšehradu, který autorka obzvláště si oblíbila. Vedle pověstí z dob nejstarších – o Libuši, Bivojovi, Horymírovi – obsahuje knížka četné pověsti a zkazky dob pozdějších, a i staré pozměněné v ústech dnešních obyvatel (o pěvci Lumírovi na př.); jsou tu pověsti o pokladech ve vyšehradské skále ukrytých a jejich hlídačích, o duších vyšehradského hřbitova, o rozmanitých zjeveních strašidel beznohých a bezhlavých, oblud a čertů, bílé paní a mnoho jiných. Pěkně ukázáno, jak každé místo na památném Vyšehradě je opředeno tkanivem lidové fantasmie – tu chudší a prostší, tam zase bohatější a bizarnější. Ve všech podáních lidu snaží se autorka odhaliti zrnko pravdy; zná dokonale Vyšehrad a zná i jeho dějiny, a tak uvádí mnoho pověstí na pravou míru a*

URL: <<http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/4856104>>.

¹¹⁶ *Z kulturní práce spisovatelky Popelky Biliánové: k jejím 75. narozeninám*. Národní politika. 1937, roč. 55, č. 24 (24. 1. 1937, ranní vydání), s. 10. ISSN: 1805-2444.

URL: <<http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/4921130>>.

*naznačuje možný historický podklad. Kniška je ozdobena četnými ilustracemi a upoutá zajisté nejspíše návštěvníky a milovníky Vyšehradu.*¹¹⁷

Další recenze vyšla v *Národní politice* rovněž v roce 1905.

*„Stará Praha již vůči hledě mizí před zraky našimi. Celé ulice, ba i čtvrti jsou shlazovány z povrchu zemského prováděnou právě asanací Starého Města Pražského. Touto asanací smeteny se světa mnohé vzácné stavitelské památky věků minulých i tako přemnohé staré budovy s omšnými štíty, starodávné domy měšťanské, jež měly účast na dějinách Prahy, ba někdy i celého království. Odtud pak rozprchává se také veškerá ona poesie staropražská zároveň s mnohými starými pamětníky, kteří dobou poslední byli jedinými udržovateli a rozšiřovateli staropražských bájí a pověstí. Také o tyto pověsti byli bychom dnes chudšími, kdyby nebyla se jich ujala známá badatelka v oboru starých památek spisovatelka Popelka Biliánová s nakladatelem Pavlem Korbrem v Praze, kteří ve vydání pověstí těch byli se uvázali. Zajímavé novinky této, pod názvem „Z tajů pražských pověstí“, vydány doposud tři svazečky, které pro svoji pěknou úpravu, četná většinou celostránková vyobrazení a poutavé líčení i svoji levnou cenu jsou přístupny nejširší vrstvě lidu, jež v nich nalezne zvlášť příjemné pobavení.*¹¹⁸

Na recenzích můžeme sledovat, že jsou velmi kladné. Sběratelská činnost Popelky Biliánové byla brána pozitivně. Jak dokládá druhá recenze, je vidět, že svoje texty Biliánová směřovala nejširší škále obyvatel. Biliánová chtěla vzdělávat skrze svá díla celé generace. Její články ovšem lze brát víceméně jen jako doplňující, její nejvýznamnější dílo spočívalo ve sbírání a psaní pověstí.

¹¹⁷ N. *Z tajů pražských pověstí*. Ženské listy. 1905, roč. 33, č. 8-9, s. 179. Krátké shrnutí obsahu knihy. ISSN: 1802-7237

URL: <<http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/8755622>>.

¹¹⁸ *Stará Praha*. Národní politika. 1905, roč. 23, č. 70 (11. 3. 1905, ranní vydání), s. 5. ISSN: 1805-2444.

URL: <<http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/29845619>>.

4 Pověsti Popelky Biliánové

4.1 Žánr pověsti v české literatuře

Slovníková poučka o pověsti hovoří jako o: „*Kratší fantasticky zabarvené vyprávění folklorního původu mající reálnou motivaci.*“¹¹⁹

Pověst je žánrem lidové slovesnosti, která se obvykle váže k něčemu určitému – ať už se jedná o osobu nebo jako je tomu i právě ve většině z pověstí Biliánové, místo či objekt. Pověst bývá ve většině pouček srovnávaná s pohádkou, není divu – většinou má fantastickou podobu a historický základ jde doložit jen velmi obtížně. Ale právě ona otázka, jestli tam skutečně ždíbec pravdy je, či nikoliv, dodává pověsti na zajímavosti. Když se na pověst podíváme do naučného slovníku o literárních žánrech (konkrétně *Encyklopedii literárních žánrů* od Dagmar Mocné a kolektivu), najdeme v ní, že termín „pověst“ se začíná užívat za národního obrození (kdy rovněž nabývá na významu) a že zpočátku byl chápán v širším slova smyslu – kratší prózy, jež v sobě zahrnovaly, jakkoliv důvěryhodné informace o tom, co se povídalo. Takovým průkopníkem v dnešním vnímání pojmu „pověst“ byl Karel Jaromír Erben v *Riegrově naučném slovníku*.¹²⁰

O pověsti ostatně velmi krásně a trefně hovoří Karel Krejčí v úvodu *Podivuhodných příběhů ze staré Prahy*, jenž pověst přirovnává ke květině: „*Literární útvar, nazývaný obvykle pověstí, je velkou většinou zkamenělinou, která již dávno ztratila svou životnost. Podobá se květině, vypreparované a usušené v herbáři nebo obrazu, který byl podle tohoto preparátu vypracován s větší či menší volností, zručností nebo neumělostí, v určité stylizaci, kterou jí vtiskl ten, kdo ji zaznamenal nebo umělecky zpracoval. Hlavní kádr příběhů pokládanych za pověsti, tvoří domnělé události historické, které byly zapsány v kronikách a nevydržely zkoušku vědecké kritiky. Předpokládá se, že kronikář je zachytil z ústní tradice, ex fabulosa narratione senum – z bájného vyprávění starců, jak říká Kosmas; již v tomto prvním stadiu byla v pověsti nepochybně skutečnost silně přetvořena nedostatky paměti, a naopak přerosten individuální fantazie, která v dlouhém řetězu tradice se dále a dále rozrůstala, stávala se fantazií kolektivní.*“¹²¹

¹¹⁹ MOCNÁ, Dagmar a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-669-X. s. 509.

¹²⁰ Tamtéž., s. 509.

¹²¹ KREJČÍ, Karel. *Podivuhodné příběhy ze staré Prahy*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1971. s. 5.

Jak již v citaci píše Karel Krejčí, pověst má kořeny v ústní tradici, až později někoho napadlo tyto příběhy zapsat. Není důvěryhodného důkazu o tom, jak se předávali příběhy v ústní tradici, ale je velmi vysoce pravděpodobné, že jednotliví vypravěči byli stejně jako pozdější zapisovatelé, velmi kreativní. Pověst vlastně velmi dlouho fungovala jako událost, jež se v dávné minulosti skutečně stala – tuto tradici přerušili až Gelasius Dobner s Františkem Palackým, kteří svou kritikou pověst nadobro vyloučili z dějin.¹²²

Pověst se od té doby značně posunula do více směrů – někteří historikové s ní dále pracovali a snažili se v ní určité zlomky historicity nalézt, někteří autoři z pověsti učinili ještě méně uvěřitelnou verzi, některé pověsti upadly v úplné zapomnění. „*Snad někdy byl někdo, kdo si pověst vymyslel, anebo alespoň první jí vyprávěl. Mohl to být praotec rodu nebo potulný student-vagant, potrhlý kostelník nebo pouťový předříkavač, kronikář nebo básník. Po něm však vyprávěli pověst jiní; v případě, že podnětem byla událost, která se skutečně odehrála, začalo současně vyprávět několik očitých svědků a po nich celá ulice, celé město, celý kmen, celý národ.*“¹²³ „Tyto všechny varianty se setkávaly a rozcházely, křížily a kombinovaly, až jednu z nich někdo zapsal; dal tak dalšímu šíření vyhraněný, fixovaný vzor, pevné vodítko, ale zprvu ještě nezastavil živelnost procesu. Zapsaná pověst je ovšem útvar ve své podstatě jiný než pověst vyprávěná, a to ne jedincem, nýbrž řadou vypravěčů v nejrůznějších a nejpestřejších podobách.“¹²⁴ Autor v úvodu *Podivuhodných příběhů z Prahy* zmiňuje také Josefa Svátka, který pověsti přetvořil v určité schéma: „[...] schéma, které udánlivě mělo zachytit to, co všem nescíslným vyprávěním téhož příběhu mělo být společné.“¹²⁵

Rozlišujeme pak dvě podání pověsti – první podání je takové pohádkovější, žánr pověsti v něm nacházíme vlastně zejména na základě tvrzení autora a samozřejmě ve formě, jakým je příběh podáván. Na pověst je „nabalena“ velká vrstva fantastičnosti, která jednoduše uvěřitelná není. Druhé a o poznání uvěřitelnější podání je jen záznam „základních dějových motivů“¹²⁶.

Autor pověsti rozděluje do dvou kategorií – do „zvěstí“, což jsou většinou historiky a různé vzpomínky jednotlivců, jejichž cílem je bavit publikum – předávat zkušenosti ze svých cest a různých dobrodružství, příběhy starých lidí, co se stalo za jejich mladých časů, nebo dokonce co zažili a vyprávěli jejich prarodiče, co se odehrávalo na onom místě když tam ještě místo nynější budovy stálo něco jiného apod. – jsou vyprávěny s časovým i prostorovým

¹²² KREJČÍ, Karel. *Podivuhodné příběhy ze staré Prahy*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1971. s. 5.

¹²³ Tamtéž, s. 5.

¹²⁴ Tamtéž, s. 6.

¹²⁵ Tamtéž, s. 5.

¹²⁶ Tamtéž, s. 5.

odstupem.¹²⁷ Naproti tomu druhá kategorie „novely-novinky“ funguje jako něco co bychom dnes mohli nazvat „drbem“, nebo „bulvární událostí“. Jedná se o fantastickou událost, která většinou přichází z nějaké většinou nešťastné události jako je například vražda, cizoložství, náhle zchudnutí či zbohatnutí apod. Okolo takové zprávy, o které nejsou dostatečné údaje se pak rojí různé informace formou „můj soused slyšel od svého zubaře, že [...]“. Novely-novinky nemají dlouhou životnost a pokud ano, tak se z ní stává zvěst.¹²⁸ V dnešní době obě tyto formy pomalu upadají. Karel Krejčí připomíná, že existují pak větší události, které pověsti znovu oživí, uvádí příklad z doby okupace – pověst o tzv. „pérákovi“, který obdivuhodným způsobem unikl svým pronásledovatelům, představitelům tehdejšího režimu, a dokonce byl natolik schopný, že dokázal přeskakovat tramvaje.¹²⁹ Pověsti, tradované ústním vypravěčstvím, se pak stávají opět aktuální, pro značnou část obyvatelstva i třeba uvěřitelné. V dnešní racionální době bychom příklad hledali obtížně, ale možná by se to dalo aplikovat nějakým způsobem například na uprchlickou krizi apod.

Pověsti pak jsou zaměřeny obvykle na tři oblasti: První jsou pověsti **historické**, které se opírají o dějinné události, v nichž vystupují konkrétní lidé se svými populárními činy (například pověst o Žižkovi). Většinou jsou to pověsti, vyprávějící o válkách. Druhým typem jsou pověsti **místní**. Ty vypráví o záhadě konkrétní lokality a můžeme je rozdělit na etiologické (popisující vznik a zánik určitého přírodního úkazu nebo stavby), etymologické (objasňující vznik názvu oného místa), genealogické (seznamující s historií rodu), heraldické (vysvětlující vznik jednotlivých erbů a znaků) a legendární (popisující tradici klášterů atd). Třetím typem pak jsou pověsti **démonologické**. Poslední typ je pohádce nejpodobnější – popisuje seznámení s něčím magickým.¹³⁰

V díle *Pověsti vyšehradské* jsou všechny pověsti místní, a to nejčastěji etiologické (to reprezentuje například pověst *Čert při stavbě kostela*, kde se popisuje vznik kostela svatého Petra a Pavla¹³¹), anebo legendární, kde jako příklad lze uvést pověst *Svatý Václav na Vyšehradě*, popisující tradici jeho sochy.¹³² Hranice ale nejsou dány striktně, většinou v jednotlivých pověstech můžeme hledat více druhů pověstí.

¹²⁷ KREJČÍ, Karel. *Podivuhodné příběhy ze staré Prahy*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1971. s. 6.

¹²⁸ Tamtéž, s. 7.

¹²⁹ Tamtéž, s. 9.

¹³⁰ MOCNÁ, Dagmar a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-669-X. s. 510.

¹³¹ BILÍANOVÁ, Popelka. *Pověsti vyšehradské*. Praha: Dobrovský, 2013. ISBN 978-80-7390-095-3. s. 44.

¹³² BILÍANOVÁ, Popelka. *Pověsti vyšehradské*. Praha: Dobrovský, 2013. ISBN 978-80-7390-095-3. s. 7.

V 19. století se pak zvedá hladina zájmu o pověsti z pražského prostředí, jako takovým hlavním zdrojem pro autory z této doby se ukazuje být *Hájkova kronika*.¹³³ Hájkova kronika je silně zbeletrizovaná, což se řada našich vlastenců snaží očistit. Takovým představitelem se jeví Josef Svátek, který takto sepsal Pražské pověsti.¹³⁴ Popelka Biliánová pak tímto způsobem interpretovala vyšehradské pověsti. Ačkoliv může být kritizována pro nedostatečnou estetičnost.

4.1.1 Historie pověsti

Tato kapitola o historii žánru pověsti se bude opírat zejména o *Encyklopedii literárních žánrů*, kterou sepsala Dagmar Mocná. Pověst řadíme spolu s mýtem k vůbec nejstarším literárním žánrům orální slovesnosti. Neexistují žádné věrohodné zprávy o prvotním vyprávění pověstí, o tom všem se lze jen dohadovat. S ohledem na fakt, že pověsti byly z doložitelné minulosti mnohem více populární v naší společnosti, lze ale s téměř jistotou říci, že tradice sahá daleko do minulosti. „Charakter pověstí mají četné příběhy ze Starého zákona (*Judit a Holofernes, stavba babylonské věže, dobytí Jericha*), setkáme se s nimi v antickém dějepisectví (*pověst o založení Říma u Tita Livie*). Rovněž ve středověku vznikaly rozsáhlé cykly mytologicky zabarvených pověstí o hrdinech nadaných nadpřirozenou silou a magickými schopnostmi. K nejznámějším a v soudobé epice nejfrekventovanějším patřil cyklus britský neboli artušovský (*král Artuš, kouzelník Merlin, rytíř Lancelot, Parcival, Tristan a Isolda*), dále cyklus francouzský neboli karolinský (*Karel Veliký, rytíř Roland, Amis a Amil*), nibelungský (*Siegfried, Hildebrand*), cyklus antický (*Alexandr Veliký, Aeneas, Trojská válka*), cyklus staroruský (*kníže Vladimír, bohatýr Muromec*) a jihoslovanský (*králevic Marko*). V éře romantismu vznikl sběratelský zájem o pověsti žijící ve folklorním prostředí (aktivita bratří Grimmů). Literární adaptace pověstí se stávají součástí umělé literatury, pomáhají pěstovat citový vztah k domovu a vědomí národní příslušnosti. Pověst však stála rovněž u zrodu řady významných uměleckých děl, počínaje Goethovým *Faustem* přes operní tvorbu Richarda Wagnera až k dílům Gustava Meyrinka (*Golem*) či Franze Werfla (*Píseň o Bernadettě*).“¹³⁵

Jak už jsem psala výše, neexistence důkazných materiálů o původu pověstí se vede mnoho sporů. Co se týče českých pověstí, Dagmar Mocná hovoří o zastínění těchto kořenů „literární tradicí, využívající migrujících motivů a stylistických toposů, nezřídka tradovaných

¹³³ KREJČÍ, Karel. *Podivuhodné příběhy ze staré Prahy*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1971. s. 5.

¹³⁴ Tamtéž, s. 14.

¹³⁵ MOCNÁ, Dagmar a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-669-X. s. 511.

již od dob antického písemnictví.“¹³⁶ Jako prvotní zde zmiňuje přemyslovskou dynastii, což lze uvést na příkladu vyšehradských pověstí. Vyšehrad měl založit Krok, ačkoliv nejznámější pověsti se opírají hlavně o jeho dceru Libuši. Vznik této přemyslovské tradice můžeme vysledovat z *Kristiánovy legendy*, která se časově zařazuje do konce 10. století. O jeho verzi ovšem nelze ještě hovořit jako o pověsti, jak ji známe dnes. Naopak, Kosmovu verzi „využívající motivů biblických, antických (např. povolání knížete od pluhu, připomínající pověst o římském panovníkovi Cincinnatovi) i četných paralel s raně evropskou epikou germánskou a francouzskou (*Píseň o Rolandovi*). Kosmas obohatil českou dynastickou pověst o postavy Kroka a jeho tří dcer, o vyličení dívčí války a zejména o vypjatě akční pověst o lucké válce s četnými prvky pohanské mytologie (vzdor své fantastičnosti se ovšem nikdy netěšila takové oblibě jako pověst přemyslovská plnící funkci národního mýtu).“¹³⁷

Kosmova kronika později funguje jako inspirační bod k přepisování, přepisování a rozšiřování těchto příběhů. „v Dalimilově kronice se v pasáži o dívčí válce poprvé objevuje později tak populární dvojice Ctirada a Šárky, Hájková kronika zaplnila proluku mezi bájným Přemyslem a historicky doloženým Bořivojem, atraktivním příběhem o Horymírovi a jeho podivuhodném koni Šemíku, situovaným do časů Křesomysla. V zalidňování přemyslovské pověsti pokračovala i preromantická falza: v Rukopisu Zelenohorském dostala dosud anonymní dvojice znesvářených mužů rozsuzovaných Libuší konkrétní jména a osud – stali se rozhněvanými bratry Chrudošem a Štáhlavem. Přemyslovská pověst tímto staletým literárním opracováváním košťatla a stávala se (zejména po rozšíření knihtisku) všeobecně známou, nikdy však, alespoň v novějších dobách, nežila po způsobu ústní slovesnosti, tak jako řada jiných, úžeji zaměřených pověstí, vztahujících se povětšinou ke konkrétním místům.“¹³⁸

Asi nejvýznamnějšího bodu ovšem pověsti dosáhly za Národního obrození, kdy vlastenečtí autoři na těchto pověstech proklamovali dlouholetou českou tradici a kulturu.

„Literární adaptace pověstí byla od počátku obrození oblíbeným **žánrem vlasteneckého písemnictví**; autory často byli regionální osvětoví pracovníci, kteří jejich prostřednictvím pěstovali národní uvědomění čtenářů i jejich vztah ke konkrétní lokalitě. Mezi populární vypravěče **pražských pověstí** patřili J. Svátek (*Pražské pověsti a legendy*, 1883), P. Biliánová

¹³⁶ MOCNÁ, Dagmar a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-669-X. s. 511.

¹³⁷ Tamtéž, s. 511.

¹³⁸ Tamtéž, s. 511-512.

(*Z tajů pražských pověstí, 1904-05*) a později J. Košnář (*Staropražské pověsti a legendy, 1934*).¹³⁹

Po národním obrození popularita pověstí rapidně klesá a je pěstovaná především pro čtenáře z mladšího publika. „K nejvýraznějším adaptátorům a někdy i tvůrcům pověstí patří E. Petiška (*Čtení o hradech, 1971, Čtení o zámcích a městech, 1979*), zdůrazňující existenciální významy žánru, Helena Lisická, vytvářející kombinaci tradičních motivů vlastní pověsti, L. Mašíňová, F. Lazecký, V. Cibula.“¹⁴⁰

Dagmar Mocná dále přikládá důležitost funkci dokumentární a výchovné, jež pověst nepochybně zastává.

„Po celé 19. stol. vzrušovala **přední slovesné umělce** i její **básnivá imaginace**. Už K. H. Mácha v próze *Křivoklad* (1834) oživil a významově přepodstatnil oblíbenou pověst o přátelství krále Václava IV. s katem. Erbenova *Kytice z pověstí národních* (1853) rozvinula některé motivy pověstí démonologických a v závěrečné *Věštyni pověstí místních*. Klíčový význam pro formování národní kultury získal především cyklus **nejstarších českých pověstí**, známých ze středověkých a raně novověkých kronik, jež falza Rukopisů obestřela poetickou patinou dávnověkosti. Inspirovala se jimi zejména novoromantismem ovlivněná generace umělců kolem Národního divadla (Smetanova opera *Libuše*, výtvarná díla M. Alše, J. Mánesa, J. V. Myslbeke). Z literátů sem patří J. Zeyer (*Vyšehrad, 1880, dotvořený v kosmogonický mýtus*) a J. Vrchlický (*Mýty, 1879*), kterého podobně jako skladatele Zdeňka Fibicha (opera *Šárka, 1897*) a B. Smetanu (symfonická báseň *Šárka z cyklu Má vlast*) zaujal příběh Ctirada a Šárky, pojímány v duchu dobového erotismu jako symbol osudové vášně. Autorem nejucelenějšího zpracování cyklu národních pověstí je A. Jirásek, jehož *Staré pověsti české* (1894) se nadlouho staly vzorovým dílem žánru a uchvacovaly další generace svým archaizujícím patosem i monumentalizující prostotou (loutkový film J. Trnka, 1952). Na jiráskovské pojetí pověstí navázal zejména Adolf Wenig (*Věnc pražských pověstí, 1908*). Půlstoletí po Jiráskovi, v čase válečného ohrožení, se k tradici nejstarších českých pověstí znovu vrátil I. Olbracht (*Ze starých letopisů, 1940*), na rozdíl od svého předchůdce vycházející spíše z Kosmy než z Hájky. Filozofický vhled charakterizuje staročeské pověsti v současném pojetí Petra Piňhy (*Paměť a naděje, 2003*).“¹⁴¹

¹³⁹ MOCNÁ, Dagmar a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-669-X. s. 511.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 511.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 512-513.

„Svou inspirativní sílu však osvědčily i jiné typy pověstí: Obě původní libreta E. Krásnohorské ke Smetanovým operám (*Tajemství*, 1878, *Čertova stěna*, 1882) jsou variantou místní pověsti; rovněž jedna z předchozích Smetanových oper – *Dalibor* na libreto J. Wenziga – zpracovává relativně mladou historickou pověst o odbojném šlechtici, k jejímuž rozšíření sama přispěla. Novoromantický **kult rytířského středověku** (z jehož atmosféry se v Německu zrodil velkolepý Wagnerův operní cyklus *Prsten Nibelungů*) oživil zájem o raně středověké cykly západoevropských pověstí (J. Zeyer: *Román o věrném přátelství Amise a Amila*, 1877, *Karolínská epopeja*, 1896); středověkou německou pověst parafrázuje novela Viktora Dyky *Krysař* (1911). Autorům vstupujícím do literatury na počátku 20. stol. ve jménu individuální revolty byl blízký typ zbojnické pověsti, jejíž motivy použili pro **výpověď o nitru moderního jedince** (J. Mahen: *Jánošík*, 1910) či pro baladicky laděný obraz v regionu nezasaženém dosud moderní civilizací (I. Olbracht: *Nikola Šuhaj loupežník*, 1933). Pověsti ožívají v literárních parafrázích (Z. Šmíd: *Strašidla a krásné panny*, 1983, *Dudáci a vlčí hlavy*, 1978, *Předposlední trubadúr*, 1991), ve formě parodie a travestie (M. Horníček: *Jablko je vinno*), v žánru fantasy a nezřídka zpestřují historickou prózu konvenčního a zábavného zaměření.“¹⁴²

Jak tedy můžeme sledovat z díla Dagmar Mocné, tradice pověstí má v našich končinách silnou tradici. Zejména pak těch, které se opírají o Vyšehrad, kde vznikají kořeny Českého státu. Když se mluví o vyšehradských pověstech, většinou lidem vytane na mysli jména autorů jako jsou Josef Svátek, Alois Jirásek nebo Julius Zeyer. Popelka Biliánová za těmito autory poněkud pokulhává. Možná je to tím, že s Vyšehradskými pověstmi přišla později, kdo ví. Avšak její podání je natolik výjimečné, že by si zasloužilo větší pozornosti. Své čtenáře neseznamuje jen s pověstmi, ale zavádí je přímo na místa, kde se pověsti odehráli. Čtivým způsobem se pak čtenář na těchto místech skutečně ocitá. Vypracovaný jazyk, jež Biliánová užívá není určen je pro vzdělanější vrstvy s předešlou čtenářskou zkušeností, ale i pro nováčky, jež se chtějí s tímto místem a jeho příběhy poprvé seznámit.

4.2 Pověsti Vyšehradské

Popelka Biliánová pak tímto způsobem interpretovala *Pověsti vyšehradské*, které poprvé vyšly v roce 1905. Ačkoliv může být kritizována pro nedostatečnou estetičnost a uměleckost¹⁴³, rozhodně jí nemůže být upřena jistá badatelská činnost – snažila se dojít k prvopočátkům těchto

¹⁴² MOCNÁ, Dagmar a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-669-X., s. 513.

¹⁴³ KREJČÍ, Karel. *Podivuhodné příběhy ze staré Prahy*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1971. s. 5.

pověstí – hledá původní verzi, již analyzuje. A s ohledem na to budu dále v této kapitole interpretovat některé její pověsti. Karel Krejčí napsal ke sbírce pověstí *Podivuhodné příběhy ze staré Prahy*, jež Popelka sepsala spolu s Karlem Chalupou věty, jež jsem přesvědčená že přímo sedí i k jejím *Pověstem vyšehradským*. „Sbírka pověstí, kterou Karel Chalupa spolu s Popelkou Biliánovou vydali v letech 1904-1905, je zajímavá tím, že se neomezuje na látky tradiční, nedala se zmýlit obecným míněním o nutné „historičnosti“ pověstí. Tato sentimentální milovnice pražské minulosti, zvláště pradávného sídla českých knížat a králů, mezi jehož branami prožila větší část svého dlouhého života, přestylizovávala sice také známé pověsti z českého pravěku a historie. Ty nalézala v kronikách, u Svátka, Jiráska i jiných autorů, do své sbírky pojala – s udáním pramene – i vyprávění Františka Ekerta z jeho monografie o pražských chrámech. Pověsti však také sbírala mezi lidem. Zaznamenávala i takové plody lidové fantazie velkého města, které žily efemérním životem v různých zapadlých městských koutech a z nichž se teprve pověsti mohly stát, pokud by se jim podařilo přežít krátkodobý a místně omezený zájem, vázaný na určitý okruh lidí, zpravidla na pomíjející paměť jedné generace. Biliánová je zachránila před zapomenutím a nebála se výtky, že pověsti přece nemůže být to, co si vysnila malostranská babička, po léta podřimující u okna nad rozpletenou punčochou, nebo co vybábila vyděšená opilá prostitutka. Avšak právě takové příběhy, které opravdu byly prožity, byť i jen ve fantazii, a byly vyprávěny pravděpodobně s největší věrojatností, protože jim hluboce věřil vyprávějící i stejně naladěná část jeho publika, nejsou snad pověstmi v přísném slova smyslu, ale jsou neobyčejně zajímavé pro poznání, jak se pověst tvoří a jak žije.“¹⁴⁴

Její sbírka *Pověsti vyšehradské* v sobě zahrnuje 62 pověstí, rozsahově se pohybující mezi čtvrt stránkou až třemi stránkami, ale těch je opravdu minimum. Jedná se o pověsti, jež nelze shrnout do jedné nebo dvou vět, ale musí se více objasnit, nebo o pověsti, které mají více variant. Nelze jednotně hovořit o struktuře pověstí, jelikož se opravdu liší, ale víceméně se v díle vyskytují tři různé typy struktur. První, v nejmenším počtu zastoupení, jsou pověsti, jež jsou svým rozsahem nejdelší, tj. do čtyř stran. U těchto pověstí obvykle Biliánová na začátku uvede charakteristiku prostoru, někdy historii pověsti. Následně předkládá jednu až tři varianty oné pověsti spolu s názorem, které pověsti dává přednost ona sama, která verze je podle ní ta nejvíce pravděpodobná. Nakonec často předloží čtenáři prostorový rozdíl mezi tím, jaký byl Vyšehrad, a to konkrétní místo uspořádáno tehdy a jak je tomu dnes. Například pokud se jedná o Libušino lože, kde jedna z variant hovoří tom, že by mělo být v místech, kde je dnes vystavěna silnice. Nejčastěji se ale setkáme s tím, že Biliánová hovoří o budovách, jež na Vyšehradě dnes

¹⁴⁴ KREJČÍ, Karel. *Podivuhodné příběhy ze staré Prahy*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1971. s. 15.

(za její doby) už nejsou, nebo zde jsou jen trosky. Druhým typem jsou pověsti svým rozsahem dlouhé na jednu stranu, které rovněž často mapují více variant pověstí s osobním názorem Biliánové a úvodem zasvěcující do prostoru pověsti. Třetím typem jsou krátké odstavce až po tři čtvrtě stránky dlouhé texty. To jsou většinou neznámé pověsti, se kterými jiní autoři ani nepracují. Nad důvodem, proč tyto pověsti další autoři nezpracovali, se můžeme pouze dohadovat. Možná jen autorům tyto pověsti nepřišly čtenářsky zajímavé. Samotná Biliánová se o nich velmi nerozepisuje, jen je pro úplnost zmíní.

Tematicky se jedná o výběr pověstí ze starší doby, i z té novější. Vedle základních pověstí jako jsou pověsti hovořící o Libuši a dalších nastupujících členech přemyslovské tradice, se jedná tedy například o Bivoje, svaté osobnosti, vojáky, kněze apod. Hodně pověstí pak nepojednává jen o osobě, ale zejména o objektu, dalším typem pak jsou pověsti věnující se záhadnému zvířeti. Lze říct, že v tomto směru je Popelka Biliánová výrazně originální. Většina původně zpracovaných pověstí o Vyšehradu nepracuje téměř vůbec s prostorem, jak to vidíme u ní. Odehrávají se sice na Vyšehradě, to víme, a někdy se nám dostane i konkrétněji nastíněné místo, ale ostatním autorům jde hlavně o příběhovost. U Biliánové jsou pověsti druhořadým tématem. Klíčové je popsat místo a následně spolu se čtenářem najít správnou verzi pověsti, která dává největší smysl. Jaká je pravděpodobnost že se hrobka svatého Longina sama přesunula ke kostelu? Pravděpodobnější bude, že jí někdo kvůli něčemu přesunul. A tak Biliánová pracuje. Odhalí čtenáři všechno, co ví a před jeho zraky to rozebírá. A tady tkví její největší originalita.

5 Konfrontace s pověstmi vybraných autorů

Popelčiny pověsti budu konfrontovat s *Pražskými pověstmi a legendami* Josefa Svátka a následně s *Vyšehradem* Julia Zeyera.

Pražské pověsti a legendy Josefa Svátka vyšly v roce 1883 a byl to vlastně první sborník českých pověstí napsaný v češtině. Ve svém díle Svátek neudává prameny, z kterých čerpal. To bylo u dobových autorů vcelku normální.¹⁴⁵ Josef Svátek se nicméně zdržel jakékoliv beletrizace těchto pověstí, jak sám uvádí v úvodu, sbírání pověstí se věnoval přes třicet let a chtěl tyto pověsti uchovat ve formě, jak je pražský lid vyprávěl pro další generace. Dále uvádí, že ačkoliv pověstí sebral mnoho, stále je nesebral všechny a naznačuje, že je možné jeho dílo použít a doplnit. Nakonec svého úvodu pak hovoří o poznámkách občas připojených k pověstem (většinou se jedná o jiné verze oně pověstí), kde uvádí, že to snad zvýší jen význam těch pověstí.¹⁴⁶ Jeho dílo sloužilo mnohým dalším autorům jako zdroj a inspirace (například u Aloise Jiráska nebo právě Popelky Biliánové).

Vyšehrad Julia Zeyera vyšel jako cyklus pěti básní poprvé v roce 1880. Cyklus jeho pěti epických básní – *Libuše*, *Zelený vítěz*, *Vlasta*, *Ctirad* a *Lumír*, jsou vrcholným národním dílem. Impulzem k napsání tohoto díla byla procházka s Jaroslavem Vrchlickým po Šárce, na níž se dohodli, že každý z nich Šárku zpracuje, aniž by se o tom dále spolu radili. Tak u Zeyera vznikla báseň *Ctirad*. Následně pak zpracoval *Vyšehrad*.¹⁴⁷ Zeyer při zpracovávání tohoto díla pracoval s *Rukopisy královédvorským* a *zelenohorským* a Hájkovou *Kronikou českou*.¹⁴⁸ Cyklus Zeyerových básní inspiroval mnohé umělce a z literárního hlediska se jedná asi o neznámějšího a nejvíce oceňovaného autora co se zpracování *Vyšehradu* týče. Ve srovnání s Popelkou Biliánovou a Josefem Svátkem, kteří se zaměřují na sběr všech pověstí a uchování příběhu tak, jak jej vypravují místní lidé mezi sebou, se Zeyer snaží o vyšší hodnotu. Pokouší se vyrovnat velkým evropským eposům a vedle nich stejným způsobem postavit české báje. Demonstruje, že my jsme jako národ stejně tak velcí a máme stejně hlubokou tradici jako ostatní velké evropské národy. A je za své dílo národním hrdinou. Dílo Svátka a o to více Biliánové pak stojí v Zeyerově stínu.

¹⁴⁵ RÚT, Pavel. Doslov. In SVÁTEK, Josef. *Pražské pověsti a legendy*. 3. vyd. Praha: Paseka, 1997. ISBN 80-7185-133-7., s. 190.

¹⁴⁶ SVÁTEK, Josef. *Pražské pověsti a legendy*. 3. vyd. Praha: Paseka, 1997. ISBN 80-7185-133-7. Úvodem.

¹⁴⁷ ZEYER, Julius, RIEDLBAUCHOVÁ, Tereza, ed. a STICH, Alexandr, ed. *Vyšehrad; Troje paměti Víta Choráze*. Vyd. 1. Brno: Host, 2009. 308 s. Česká knižnice. ISBN 978-80-7294-331-9. s. 270.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 271.

Pověsti Biliánové nejsou přes příliš dlouhé, nejdéle jsou na čtyři strany. Oproti pověstem například od Josefa Svátka, které jsou skutečně stručné se ale jedná téměř o romány. Pro Biliánovou znamenal Josef Svátek velkou inspiraci a byl jedním z jejích důležitých zdrojů. Můžeme ale sledovat, že Biliánová těch zdrojů měla mnoho, něco si od Svátka asi vzala, ale spíše se jejich pověsti liší. Lze tedy říct, že jakýmsi prvním zdrojem ve sběru pověstí fungují Svátkovi pověsti, které Biliánová dopracovala a dala jim něco navíc, čímž jsou popisy prostoru a úvod do historického kontextu.

O pověstech Biliánové se dá rozhodně s jistotou říct, že je má propracovanější. Je vidět, jak se stále po Vyšehradě procházela a zkoumala každé zákoutí, hledala o něm informace a doptávala se. Na jejím textu je znatelné, že to není pouze sbírka pověstí, ale že Vyšehrad milovala s vášní, kterou chtěla uchovat i pro další generace. To ovšem nehovoří proti Svátkovi, on svůj cíl naplnil a dal kořeny k další práci s vyšehradskými, ale i dalšími pověstmi.

Struktura

Josef Svátek se precizně drží časové posloupnosti pověstí. Začíná kapitolou *Založení Vyšehradu* a velmi srozumitelně v díle předkládá verze příběhů, jež se na Vyšehradě odehrávali. Oproti němu by se dílo Popelky Biliánové mohlo zdát až chaotické. Popelka nezačíná své dílo od počátku, čímž je založení bájného hradu. Mohlo by se zdát, že v uspořádání jednotlivých pověstí Biliánová nemá žádný systém. Začíná sochou svatého Václava, v níž líčí kde všude socha stála a čím je opředena. O hradu na Vyšehradě se u ní začínáme dočítat až na straně 62. Do té doby se dozvíme mnohé. Na čtenáře, který s vyšehradskými pověstmi nemá žádnou zkušenost by to mohlo působit zpočátku zmatečně. Oba se snaží přiblížit historii Vyšehradu, avšak je tu jeden velký zásadní rozdíl. Biliánová pracuje zejména s prostorem. Rozhodně jí nejde jen o představení jednotlivých pověstí. Chce povědět vše – všechny verze, svůj názor, historii, předat své znalosti. Její způsob je výkladový. S pověstmi nenakládá jako s jistou historií. Snaží se přijít na možnou historickou spojitost.

Libuše

První a asi nejzásadnější u všech zmíněných autorů je postava Libuše. Libuše je asi nejvíce sporná postava v rámci našich pověstí. Aby za bájnou zakladatelku města byla pokládána žena je velmi ojedinělé, obzvlášť vezmeme-li v potaz ve které době se pověst začala pravděpodobně utvářet. Libuše tedy nefunguje jen jako bájná zakladatelka Prahy, ale zejména jako prototyp emancipované a silné ženy.

Jan Matonoha příhodně ve svém díle uvádí v kapitole *Tradice ženy na našem území*: „Skutečnost, že mytickou zakladatelkou Prahy je žena, komplikuje způsob, jakým středověcí spisovatelé na legendu reagují. Na jednu stranu musí Libuši přiznat nadřazenost jako matriarše, která prorokuje městu vzestup; na stranu druhou je tato autorita jasně v konfliktu se standardním středověkým mizogynním vnímáním žen jako vůči mužům méněcenných. Důsledkem toho jsou zpracování legendy o založení Prahy z období vrcholného a pozdního středověku charakteristická značnou rozporuplností vůči Libuši a jejím následovnicím. Tím, že současně potvrzují a popírají nadřazenost žen při zakládání Prahy a v počátcích českého národa, připomínají různé podoby legendy palimpsest, ve kterém se autoři usilovně snaží zahladit „vzpomínku“ na matriarchální nadřazenost v zájmu patriarchátu, zatímco částečně onu vzpomínku uchovávají v zájmu prosazení svého vlastního (etnického) původu.“¹⁴⁹

Jak Matonoha uvádí dále, že zlomovým autorem byl Kosmas. Až Kosmas dal Libuši jméno a předky v mužské linii, počínající praotcem Čechem. Můžeme tedy sledovat onen důraz, který je kladen na zakladatele národa.¹⁵⁰ „V případě Čech byly postavy Čecha a Kroka určeny nejen k tomu, aby vyplnily vnímanou mezeru v prehistorii Čechů, ale také aby posílily postavení Libuše tím, že jí poskytnou vlastní linii mužských předků.“¹⁵¹

Rozdílná podání Libuše tak sledujeme i u novodobějších autorů jako jsou v tomto případě Popelka Biliánová, Josef Svátek a Julius Zeyer.

Libuše jakožto silná a moudrá žena, jež neměla zájem se vdávat (to je přímo řečeno jen v Zeyerově verzi) musela nutně být trnem v oku mnohým mužům. Tuhle otázku rozebírá Zeyer, ale u Svátka i Biliánové je kněžna Libuše respektovanou panovnicí, kterou nikdo nezpochybňuje. Je otázkou proč se ani jeden z autorů více nezaobírá Dívčí válkou. Biliánové šlo o pověsti týkající se konkrétních míst Vyšehradu. Dívčí válka se sem možná jednoduše nehodila. Dalším důvodem by mohla být sláva pověsti. Biliánová již v pověsti o Horymírovi hovoří o tom, že je to pověst známá a že jí do svého díla zařazuje jen z důvodu úplnosti.

Podání Julia Zeyera je značně rozličné ve srovnání s dílem Svátka a Biliánové. Nejen, že se jedná o epické básně, ale Zeyer se zabývá zejména obdobím Dívčí války, kterou Biliánová se Svátkem zmiňují nanejvýš okrajově. Největší rozdíl v podání ale spočívá v komplikovanosti

¹⁴⁹ MATONOHA, Jan, (ed.). *Česká literatura v perspektivách genderu: IV. kongres světové literárněvědné bohemistiky Jiná česká literatura (?)*: [Praha, 28.6.-3.7.2010]. 1. vyd. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2010. ISBN 978-80-85778-72-4. s. 34.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 34.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 34.

jednotlivých podání. Jako nejkomplikovanější je bez vší pochybnosti Zeyerova skladba *Libuše*. Je zde mnoho dějových linií, které se v písni různorodě střídají, z těchto linií pak vznikají odbočky a tvoří se další vložené příběhy. Jak Tereza Riedlbauchová uvádí v komentáři k Zeyerovu *Vyšehradu*, „Složitost tohoto příběhu lze vysvětlit tím, že je to příběh úvodní, ve kterém chce Zeyer exponovat svou představu o světě pohanství v jeho členitosti a s odvážnou fantazií vyložit soubor českých pověstí vyšehradského cyklu jako kosmogonický mýtus.“¹⁵² Vesmírná tělesa, jako jsou luna, slunce apod., dominují zejména co se popisu žen týče.¹⁵³ Tento způsob posouvá zpracování Zeyera na vyšší úroveň estetičnosti.

Zeyer nás seznamuje v básni *Libuše* s příběhem Chrudošova, jehož násilný příběh Libuše odsoudí, Chrudošovi ji následně zpochybní jako vládkyni a snaží se o bojový konflikt. To Libuše kategoricky odmítne, je ochotná vzdát se vládnutí, žádá ukončení boje a spravedlivé zvolení vladaře. Chrudošovi tedy odchází a vládkyní zůstává Libuše s tím, že si musí najít manžela. Libuše, jež se vdávat nechtěla, si nakonec zvolí Přemysla.

Rozdíl lze sledovat v pojetí. Zatímco Zeyerova báseň je plná křesťanských ideálů, odsuzujících násilné činy a věřící v moc lásky, jsou oproti tomu pověsti Biliánové velmi pragmatické. Zeyer se nesnaží vzdělávat, napsal mýtickou báseň, o které v dopise Janu Voborníkovi napsal: „*At' je Vyšehrad dobrá nebo špatná báseň, pro mou duši je důležitá. Mohu říci, že jsem ji viděl. Byl to život tenkrát napolo visionářský. Ta stará česká země, ty vrchy, ty velké duby, ty mhy, ty západky – vše ke mně přímo volalo! A rozuměl jsem. V pojetí není bludu, slabosti jsou jen v tom, jak jsem podal, co se mi zjevilo.*“ (*Vodňany*, 20.6.1897, citováno podle: *Listy třem přátelům, František Borový, Praha 1938*).¹⁵⁴

Oproti podání Zeyera tady následně máme podání Josefa Svátka a Popelky Biliánové. Jak už jsem psala výše, ani jeden se zde nezabývá Dívčí válkou. Biliánová i Svátek věnují Libuši více pověstí, které se ale vzájemně liší, a to jak v detailech, někdy i zásadních motivech, tak v podání. U Josefa Svátka je patrná snaha o očištění pověstí z Kosmovy zbeletrizované verze. Jednotlivé pověsti notně osekal jen na tu nejdůležitější myšlenku, někdy přidal poznámku pod čarou, kde připustil další verzi oné pověsti nebo dodal zmínku týkající se pověsti okrajově (jako například v pověsti o Kamenném stolci, kde do poznámky napsal, že podobný stolec byl zvykem u všech slovanských kmenů¹⁵⁵). Biliánová rovněž osekala pověsti na minimum, ale

¹⁵² ZEYER, Julius, RIEDLBAUCHOVÁ, Tereza, ed. a STICH, Alexandr, ed. *Vyšehrad; Troje paměti Vita Choráze*. Vyd. 1. Brno: Host, 2009. 308 s. Česká knižnice. ISBN 978-80-7294-331-9. s. 272.

¹⁵³ Tamtéž, s. 272.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 270.

¹⁵⁵ SVÁTEK, Josef. *Pražské pověsti a legendy*. 3. vyd. Praha: Paseka, 1997. ISBN 80-7185-133-7. s. 32.

oproti Svátkovi pracuje zpravidla vždy s více variantami pověstí. Dominuje u ní však, jak je již zmíněno, práce s prostorem. I jazykově jsou více propracované popisy míst, než jsou popisy pověstí. Biliánová obvykle dlouze popíše krajinu, kde se místo opředené pověstí nachází, popíše jeho tradici, a nakonec přidá pověst(i).

V pověsti *Libušin hrad* seznamuje Biliánová s umístěním tehdejšího hradu Libušin zejména jako s prostorem. „*Libušin hrad stával asi v místech nynější budovy zbrojnice směrem k řece. V místech kostela a nynějšího hřbitova byl asi starý slovanský svatoháj (směrem k probošství vykopány popelnice), kde byly konány bohoslužby pohanské. Nádvoří hradu, kde stál kamenný stolec starých Přemyslovců, ohraničeno bylo nejspíše z jedné strany budovami knížecího sídla a z druhé strany svatohájem, protože staří předkové naši spojovali všechny úkony týkající se národa (sněmy, nastolení knížete) s obřady bohuslužebnými.*“¹⁵⁶

Tato citace demonstruje vypravěčský postup Biliánové. Na většině textu se rozkládá prostorové zobrazení Libušina hradu a až vlastně v posledních dvou odstavcích uvádí pověst. Předkládá zde tři možné zakladatele, Kroka, Libuši a Přemysla. Popelka Biliánová zde však nastiňuje svůj názor, kterým je existence hradu ještě před příchodem Čechů na dnešní území Čech.¹⁵⁷ Zajímavé je, že ačkoliv vlastně předkládá několik zakladatelů tohoto hradu, tak v názvu stále uvádí „Libušin hrad“. Zdůvodněním by mohla být největší popularita této verze mezi lidmi. Při popisu Libušina hradu Biliánová používá originálních přirovnání jako například: „*Na místě zbrojnice i jejího nádvoří stával hrad Libušin. Dnes hezky na kraji sedí rozložitá, podmračená zbrojnice jako nepřející kvočna a bachratou svojí neústupností zastíňuje všecken pohled na památné hradiště milého hradu starých Přemyslovců.*“¹⁵⁸ Srovnání zbrojnice k nepřející kvočně u čtenáře může vyvolat pocit komické sebeironie, s níž autorka popisuje bájně sídlo našich předků. Zároveň se v díle objevuje mnoho personifikace, jak je zřejmé rovněž z oné citace („zbrojnice sedí“) – ty se v díle Biliánové vyskytují téměř všude. Svátkova verze pověsti o založení hradu nese název *Založení Vyšehradu*. Už z jednotlivých názvů lze sledovat, jak se autor k pověsti staví. Josef Svátek se neřídí slávou verze založení hradu kněžnou Libuší. Libuše zde fungovala jako kněžna až po založení hradu jejím otcem Krokem. V jeho podání byl zakladatelem muž – Krok nebo Přemysl. Pracuje s verzí o Krokovi jakožto zakladateli a přikládá rovněž druhou verzi – verzi o tom, že Vyšehrad založil Přemysl

¹⁵⁶ BILIÁNOVÁ, Popelka. *Pověsti vyšehradské*. Praha: Dobrovský, 2013. ISBN 978-80-7390-095-3. s. 62.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 63.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 62.

za Divčí války.¹⁵⁹ Na rozdíl od Biliánové zde nenajdeme žádné delší popisy míst. Svátek svým čtenářům zprostředkuje pouze hlavní a stručnou verzi pověsti, obvykle píše v delších souvětích, průměrně se jedná tak o čtyři souvětí na pověst.

Pověst *Kamenný stolec Přemyslovců* hovoří o slavném kamenném stolci (neboli trůnu), jenž se používal k nastolení jednotlivých knížat do vladařské moci. Biliánové jde opět spíše nežli o pověst, tak o prostor, kde k nastolení docházelo. Podle pověsti se to mělo dít u studánky Jezerky, což je nad Michlí. To se ovšem Biliánové nezdá. Nastiňuje zde svůj názor, že u studánky Jezerky se u zvláštních příležitostí mohlo nastolování konat, ale stolec měl vždy své místo na Vyšehradě. Tam se obvykle všechny sněmy a nastolování do vladařské moci měly konat. Biliánová zde rovněž uvažuje o tom, kam se tento stolec poděl. Bere zde v potaz názory jiných a přidává vlastní úvahy a teorie. Nakonec opět přidá onu pověst – Libuše se měla rozhněvat na své potomky a stolec si odnést do skály s tím, že ho vydá až se narodí pravý král z její pokrevní linie. Biliánová v pověstech někdy podprahově, ale někdy velmi výrazně dává najevo své názory. Můžeme tady sledovat její vlasteneckou náladu.¹⁶⁰ V tomto textu například píše o nové silnici, ta je s podobným nádechem pachuti zmíněna v textu hned několikrát. Je tedy evidentní, že se Biliánové nová cesta nelíbila.

Stejná pověst u Josefa Svátka se jmenuje *Kamenný stolec vévodů českých*. Tradice stolce zde ale počíná až s Krokovou dcerou Libuší a je rozšířena o tradici čepice, střevíců a brašny Přemysla Oráče, jež dědí další vládce na důkaz, že pochází z rodu Přemyslovců. Svátek neuvádí žádné teorie, kam stolec zmizel, jednoduše zmizel, tečka. Svátek zde ještě informuje, v poznámce na konci textu, že takový stolec byl zvykem u všech slovanských kmenů.¹⁶¹ Svátek tady rovněž klade důraz na očistění pověsti od beletrizace. Hledá původní verzi pověsti. Na rozdíl od Biliánové zde neterizuje, jak by to mohlo být a co je nejvíce pravděpodobné.

Co se dělo po smrti Libuše a jak byla pohřbena popisuje Biliánová v pověsti *Zlatá kolébka a lože Libušino*. Opět se zde opakuje motiv objektu, jež se navrátí až správný vládce bude sedět na trůnu. V tomto případě se jedná o Libušino lože a kolébku. To vypovídá o tom, jak naši předci toužili po pravém českém králi. Je v tom jisté upínání se k možným lepším zítřkům.¹⁶² Nesplněný sen o správném vládcu, který povede naši malou zemi vstříc světlým zítřkům. O kolébce zde Biliánová opět vyslovuje obavu, jestli na ní nebyla vystavěna nová

¹⁵⁹ SVÁTEK, Josef. *Pražské pověsti a legendy*. 3. vyd. Praha: Paseka, 1997. ISBN 80-7185-133-7, s. 31.

¹⁶⁰ BILIÁNOVÁ, Popelka. *Pověsti vyšehradské*. Praha: Dobrovský, 2013. ISBN 978-80-7390-095-3. s. 71.

¹⁶¹ SVÁTEK, Josef. *Pražské pověsti a legendy*. 3. vyd. Praha: Paseka, 1997. ISBN 80-7185-133-7. s. 32.

¹⁶² BILIÁNOVÁ, Popelka. *Pověsti vyšehradské*. Praha: Dobrovský, 2013. ISBN 978-80-7390-095-3 s. 73.

silnice, jelikož jestli ano, tak to znamená, že blahobyť České země je navždy pohřben. Popelka dále informuje, že kolébka pravděpodobně již vyplavala z hlubin Vltavy, když se narodil Karel IV. Kolébka měla dále podle pověsti vyrůstat spolu s Karlem, až se z něj stalo lože na Karlově Týně. Když Karel zemřel, lože údajně nikoho jiného na sobě nesneslo a zmizelo ve vyšehradských tůních a tam znovu čeká, aby se stalo pro dalšího krále kolébkou.¹⁶³ Karel IV. je obecně považován za jednoho z nejlepších panovníků, který na našem území kdy byl. Oproti Biliánové je Svátkova pověst oproštěna od skrytých poselství autora. Svátkovi jde o pověst, Biliánová skrze své pověsti více propaguje otázku češství.

My už se na pověsti dnes koukáme z jiné perspektivy. Ale v době před první světovou válkou a v mezidobí do vypuknutí druhé světové války, s nejistotou, jestli náš národ nebude utlačen Němci to pro lidi nebyla jen pověst, nebyla to ale ani realita. Je to výpověď jednoho snu, ve který spíše doufali a moc si ho přáli. Jak krásné by to bylo, kdyby ze skály vyšla bájná Libuše, rytíři, svatý Václav a další a šli bránit českou zemi. Narodil by se dobrý, inteligentní a silný král, jenž by nás vedl a nám by zde bylo ideálně. Popelka se snaží předat poselství, aby se lidi starali o Vyšehrad a své hrdiny a nezapomínali na své české srdce a za češství se bili do posledního svého dechu.

Bivoj s kancem

Další důležitou postavou vyšehradských pověstí je Bivoj. Bivoj je prototypem silného hrdiny, jež skolí kance, kterého nikdo nedokázal přemoci. Za svou sílu je odměněn obdivem, pásem a sestra kněžny Libuše, Kazi, jej nakonec pojme za muže. Bivoj jako hrdina se objevuje u všech tří autorů – Popelky Biliánové, Josefa Svátka i Julia Zeyera.

V Biliánové pověsti Bivoj s kancem se autorka věnuje zejména prostředí, které popisuje jako divoké, zalesněné a s žijící dravou zvěří uvnitř. Vyskytuje se zde prostředí vhodné správného hrdiny. Kontrast popisu můžeme pak u Biliánové sledovat, když popisuje Libušiny zahrady, které jsou klidnějšího rázu.¹⁶⁴ Autorka nakonec informuje, že v minulosti byli lidé silnější (ačkoliv tvrdí, že to bylo mnohokrát vyvráceno) a že o tom svědčí nález obrovských koster na Vyšehradě. Zároveň zde nastiňuje myšlenku, že Kavčí hora a Stračí důl se možná v minulosti nazývali „Kancí hora“, čímž by pověst mohla získat jakéhosi pravdivého podkladu.¹⁶⁵

¹⁶³ BILIÁNOVÁ, Popelka. *Pověsti vyšehradské*. Praha: Dobrovský, 2013. ISBN 978-80-7390-095-3 s. 74.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 77.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 78.

Josef Svátek popisuje pověst krátce. Oproti Biliánové je zde rozdíl v detailech – vzhledem se liší darovaný opasek (u Biliánové zlatý s čaromocným býlím zašitým, u Svátka stříbrný) nebo zbraň s níž šel hlavní hrdina do lesa na kance (u Biliánové tesák, u Svátka oštěp). Opět zde můžeme sledovat rozdíl jednotlivých uchopení autorů. Jak Svátek píše v úvodů *Pražské pověsti a legendy*: „Skazky tyto, jejichž sbíráním jsem se co rodák pražský již po více než třicet let zabýval, aspoň v části mně známé zachovati, a to ve způsobě, jak je lid pražský prostě vypravuje, bylo cílem při sestavování sbírky této; přesvědčil jsem se, že tytéž vždy více v zapomenutí zůstávají.“¹⁶⁶ Josefu Svátkovi jde skutečně o zachování pověstí v prapůvodní podobě. K pověstem nemá potřebu dávat žádné další vysvětlivky. Výjimečně k pověsti přiloží poznámku zmiňující se o nějaké zajímavosti či informuje o existenci další verze pověsti.

Julius Zeyer se ve své básni *Zelený vítěz* nejvíce věnuje milostnému životu Libušiných sester. Opět tedy je příběhově jinde než další dva autoři. Představuje ve svém díle celý příběh Kazi a Bivoje a zároveň příběh Tety a Zeleného jezdce. Jsou zde dvě dějové linky, jež se vzájemně prolínají, komunikují. Například když Teta komunikuje s Kazi poté, co jí zemře Zelený jezdec. U Zeyera můžeme sledovat větší hloubku příběhu. Je zde vyjádřeno snění o lásce, o tom, jak si jeden představuje bytí s druhým. Rozdíl mezi dvojicemi je pak způsob onoho snění. Teta snění více podléhá.¹⁶⁷ V básni se objevuje rozhovor Nivy a Kroka, rodičů slavných sester, jež Teta vypráví Kazi. Hovořili v něm o budoucnosti svých dcer, kde Tetě předurčí, že „*Sen bude jejím blahem, život snem.*“¹⁶⁸ Snění Kazi je pak mnohem více reálné. Ano, chtěla by být s Bivojem, ale není to tak tragický příběh, kdyby to sňatkem neskončilo.

Pověsti jednotlivých autorů jsou tedy žánrově stejně zařaditelné, nicméně se v lecčems dosti liší. Josef Svátek pověsti o Vyšehradu sebral dříve než Popelka Biliánová. Popelka Biliánová, jak dokládá odkaz k Josefu Svátkovi v jejím díle („*Již Svátek zapsal, že na Vyšehradě ukazují pěkně zelené místo mezi hradbami, kde prý v noci slyšeti jest líbezný zpěv a viděti tam tancující bílé panny*“¹⁶⁹), se jeho dílem inspirovala. Otázkou zůstává, proč nezpracovala jeho odlišné verze do svého díla. Ve svých pověstech obvykle udává více verzí oné pověsti. Jejím záměrem bylo zachování pověstí ve všech formách, ve kterých se vyprávěli a zapisovali. Ovšem i přes tuto záhadu jsou její pověsti svým charakterem naprosto výjimečné. Čtenáři si po přečtení tohoto díla mohou udělat vlastní úsudek a dále s ním pracovat. O jejím

¹⁶⁶ SVÁTEK, Josef. *Pražské pověsti a legendy*. 3. vyd. Praha: Paseka, 1997. ISBN 80-7185-133-7. s. 4.

¹⁶⁷ ZEYER, Julius, RIEDLBAUCHOVÁ, Tereza, ed. a STICH, Alexandr, ed. *Vyšehrad; Troje paměti Víta Choráze*. Vyd. 1. Brno: Host, 2009. 308 s. Česká knižnice. ISBN 978-80-7294-331-9. s. 275.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 59.

¹⁶⁹ BILIÁNOVÁ, Popelka. *Pověsti vyšehradské*. Praha: Dobrovský, 2013. ISBN 978-80-7390-095-3. s. 64.

díle lze s nadsázkou říct, že se jedná o studii vyšehradských pověstí pro naši generaci, a i následující je to zdroj ke studiu vyšehradských záhad. Zcela odlišným srovnáním je pak srovnání Biliánové s Julusem Zeyerem a jeho zpracováním Vyšehradu v podobě epických básní. Tamtéž

S pověstmi Biliánové zde není mnoho společného. Dějové linie se míjí. Zeyer zpracovává především Dívčí válku – co jí předcházelo, co se odehrávalo během ní a jak to skončilo. Jeho cílem je především estetičnost a uměleckost jeho textu, a ne prostorové zpracování. Jeho cílem není sběr a zachování pověstí pro další generace, Zeyer psal srdcem. Měl vizi, kterou cítil, že potřebuji zpracovat. Nepředcházela tomu dlouholetý sběr pověstí, sepisování a snaha o očištění beletrizace jako je tomu u Biliánové a Svátka. Zeyerovi konkurenti jsou z řad evropských eposů, zpracovávající velké národní dějiny.

Závěr

Cílem této práce bylo shrnout zejména topos Vyšehrad ve *Vyšehradských pověstech*, vymezit dobový kontext a zobrazení osobnosti Popelky Biliánové jako autorky a ženy, upozornit na tradici Vyšehradu, vymezit žánrově pověst a nastínění jejího díla *Pověsti Vyšehradské*, a to konfrontovat s díly dobových autorů, a to Josefa Svátka a Julia Zeyera.

V práci jsem tedy analyzovala pojem prostor, který jsem dále rozvedla do prostoru v rámci žánru pověsti a do prostoru Vyšehradu, kde jsem zároveň seznámila s hlavními místy, se kterými Biliánová v *Pověstech vyšehradských* pracuje. Poukázala jsem na slavnou Vyšehradskou tradici, a to jak od dob jejích počátků, tak zejména v období dlouhého 19. století, kde jsem pracovala s tradicí Vyšehradu za národního obrození a tím související generací Národního divadla. Následně jsem se zabývala autorkou Popelkou Biliánovou. Popsala jsem její život a osobnost, kde jsem se pokusila uchopit její vztah k Vyšehradu. V práci jsem zároveň rozvedla otázku autorky jako píšící ženy v kontextu doby a následně jsem v textu rozvedla její autorskou činnost, kde jsem ukázala několik novinových článků, které byli o autorce napsány a které psala ona v kontextu s Vyšehradem. V neposlední řadě jsem pak vymezila žánrový kontext pověsti, který jsem následně rozvedla konkrétněji do Vyšehradských pověstí, kde jsem analyzovala Biliánové pověsti. Nakonec jsem konfrontovala pověsti Popelky Biliánové s autory Josefem Svátkem a Juliem Zeyerem. S přihlédnutím k látce, jež další dva autoři zpracovávali, se moje pozornost obrátila zejména k pověstem týkajících se *Libuše*. Biliánová i Svátek tomuto tématu věnují několik pověstí, Zeyer s ní pracoval zejména v básni *Libuše*. Tady jsem se snažila charakterizovat Libuši v její jedinečnosti jakožto ženy zakladatelky a vládyně a následně postihnout rozdíly v pověstech jednotlivých autorů. V poslední řadě jsem demonstrovala pověst o Bivojovi v podání těchto tří autorů a poukázala na originalitu zpracování v díle Biliánové jakožto opomíjené autorky vedle dvou významnějších autorů.

Topos Vyšehrad byl v kontextu doby, kdy byl zpracován Popelkou Biliánovou již obvykle zpracovaným tématem. Popelka Biliánová se ovšem od svých literárních konkurentů liší. Nejedná se jen o poukázání na kořeny češství a jejich demonstraci, ačkoliv o to jde jistě také. Biliánová Vyšehrad milovala a obdivovala a měla obdivuhodné znalosti o něm. V dílech ostatních jde zejména o podání pověsti. Biliánové jde zejména o předání prostoru. Samotný příběh je tématem vedlejším.

Zpracování pramenů k Biliánové nebylo snadné. Zabývalo se jí více autorů, ale v žádné publikaci nebyla autorkou, kvůli které by publikace vznikla. Publikace, pojednávající o jejím díle jednoduše neexistují v takové formě, jako existují publikace zabývající se Josefem Svátkem a Juliem Zeyerem. Pracovala jsem s mnoha texty, zabývající se otázkou ženy v literatuře, či pověstmi o Vyšehradu. Knih, kde je Biliánová zmíněna, není velké množství. Informace o její osobnosti se vyskytovaly tak v úvodu jejích děl a publikací, věnujícími se například počátkům skautek, na kterém se podílela. Více se hovořilo o jejích známějších *Pražských pověstech*, které se v některých případech daly vztáhnout i k *Pověstem vyšehradským*. Ale ani k této sbírce neexistuje mnoho pramenů. V porovnání s publikacemi například o Zeyerovi je to vysoce nerovnoměrné. Je to dáno i tím, že u Biliánové nenajdeme onu uměleckost jako u Zeyera. Technika Julia Zeyera je vysoce propracovaná. Jak o autorovi napsal Jan Neruda, Zeyerovo zachycení Vyšehradu je na úrovni evropských mytologií.¹⁷⁰ To dílo Biliánové není. Autorka se totiž ani nesnažila o vysokou estetickou funkci v jejím díle. Psala pro lidi, chtěla je seznámit s těmito pověstmi a ukázat jim místa, kde se bájně dějiny a další příběhy odehrávaly. Dílo Biliánové je skutečně spíše vzdělávacího charakteru. Nebyla umělkyní v tom pravém slova smyslu. Byla zejména obětavou vlastenkou, snažící se vzdělávat další generace dívek, pomáhat slabším. Myslím si, že tato autorka nikdy nebyla plně doceněna. Přitom za dnešní podobu Vyšehradu je zodpovědná z obrovské části právě Popelka Biliánová.

¹⁷⁰ ZEYER, Julius, RIEDLBAUCHOVÁ, Tereza, (ed.) a STICH, Alexandr, (ed.). *Vyšehrad; Troje paměti Víta Chváze*. Vyd. 1. Brno: Host, 2009. 308 s. Česká knižnice. ISBN 978-80-7294-331-9. s. 281.

Bibliografie

Prameny

BILIÁNOVÁ, Popelka. *Pověsti vyšehradské*. Praha: Dobrovský, 2013. ISBN 978-80-7390-095-3.

HODROVÁ, Daniela et al. *Poetika míst: kapitoly z literární tematologie*. Vyd. 1. Jinočany: H & H, 1997. ISBN 80-86022-04-8.

Literatura

DVOŘÁKOVÁ, Zora. *Když ještě nebyli slavní: nástup výtvarné generace Národního divadla*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1988. Bez ISBN.

HECZKOVÁ, Libuše. *Píšíci Minervy: vybrané kapitoly z dějin české literární kritiky*. Vyd. 1. V Praze: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2009. ISBN 978-80-7308-282-6.

HODROVÁ, Daniela. *Místa s tajemstvím: (kapitoly z literární topologie)*. Vyd. 1. Praha: KLP, 1994. ISBN 80-85917-03-3.

JANÁČEK, Josef. *Vyprávění o Vyšehradu*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1964. Bez ISBN.

JANKA, Otto. *Čas skautů*. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, [2009]. ISBN 978-80-7415-013-5.

KOVAŘÍKOVÁ, Blanka. *Jak se dědí sláva?: jablko (ne)padá daleko od stromu: nahlédnutí do života potomků pozoruhodných osobností*. Vyd. 1. Praha: Brána, 2006. 202 s. ISBN 80-7243-295-8.

KREJČÍ, Karel. *Podivuhodné příběhy ze staré Prahy*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1971. Bez ISBN.

LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0737-5.

LORENZOVÁ, Helena, (ed.) a PETRASOVÁ, Tat'ána, (ed.). *Fenomén smrti v české kultuře 19. století: sborník příspěvků z 20. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň 9.-11. března 2000*. 1. vyd. Praha: KLP, 2001. ISBN 80-85917-79-3.

MATONHOHA, Jan, (ed.). *Česká literatura v perspektivách genderu: IV. kongres světové literárněvědné bohemistiky Jiná česká literatura (?)*: [Praha, 28.6.-3.7.2010]. 1. vyd. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2010. ISBN 978-80-85778-72-4.

MOCNÁ, Dagmar a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-669-X.

MÜLLER, Richard, (ed.) a ŠIDÁK, Pavel, (ed.). *Slovník novější literární teorie: glosář pojmů*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2012. ISBN 978-80-200-2048-2.

NECHVÁTAL, Bořivoj a KLEIBL, Alois. *Vyšehrad*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1976. Bez ISBN.

NORBERG-SCHULZ, Christian. *Genius loci: krajina, místo, architektura*. Překlad Petr Kratochvíl a Pavel Halík. 2. vyd. Praha: Dokořán, 2010. ISBN 978-80-7363-303-5.

NOVOTNÝ, Jaroslav, (ed.) a BENYOVŠZKY, Ladislav. *Člověk mezi rozprostraněností a krajinou: studie k rozmanitosti chápání prostoru*. Vyd. 1. Praha: Togga, 2008. ISBN 978-80-87258-04-0.

OPELÍK, Jiří, (ed.) et al. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. 1. vyd. Praha: Academia, 1985-2008. 7 sv. ISBN 80-200-0797-0.

PETRŮ, Eduard. *Úvod do studia literární vědy*. 1. vyd. Olomouc: Rubico, 2000. ISBN 80-85839-44-X.

POTOČEK, Václav. *Vyšehradský hřbitov - Slavín*. Vyd. 1. Praha: Professional Publishing, 2005. ISBN 80-86419-66-5.

PULEC, Miloš Josef. *Vyšehrad*. 1. vyd. Praha: STN, 1960. Bez ISBN.

SVÁTEK, Josef. *Pražské pověsti a legendy*. 3. vyd. Praha: Paseka, 1997. ISBN 80-7185-133-7.

ŠIDÁK, Pavel. *Úvod do studia genologie: teorie literárního žánru a žánrová krajina*. Vyd. 1. Praha: Akropolis, 2013. ISBN 978-80-7470-040-8.

VLAŠÍN, Štěpán, (ed.). *Slovník literární teorie*. 2., rozš. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1984. Bez ISBN.

VLNAS, Vít. *Úvod*. In BILIÁNOVÁ, Popelka. *Pražské pověsti*. Vyd. v Erice 1. Praha: Erika, 1995. ISBN 80-7190-060-5.

ZEYER, Julius, RIEDLBAUCHOVÁ, Tereza, (ed.) a STICH, Alexandr, (ed.) *Vyšehrad; Troje paměti Víta Choráze*. Vyd. 1. Brno: Host, 2009. 308 s. Česká knižnice. ISBN 978-80-7294-331-9.

Internetové zdroje

BILIANOVÁ, Popelka. *Brána Karlova na Vyšehradě*. Národní listy. 1900, roč. 40, č. 79 (21. 3. 1900, odpolední vydání), s. 1-2. ISSN: 1214-1240.
URL: <<http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/5135704>>.

BILIÁNOVÁ, Popelka. *Dešťová Panna Marie na Vyšehradě*. Národní politika. 1904, roč. 22, č. 230 (21. 8. 1904, ranní vydání), s. [7]-[8]. ISSN: 1805-2444.
URL: <<http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/28622507>>.

BILIANOVÁ, Popelka. *Co s naším Vyšehradem?* Národní politika. 1902, roč. 20, č. 115 (27. 4. 1902, ranní vydání), s. [3]-[4]. ISSN: 1805-2444.
URL: <<http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/29646904>>.

BILIÁNOVÁ, Popelka. *Vzácný objev na Král. Vyšehradě*. Národní politika. 1903, roč. 21, č. 298 (1. 11. 1903, ranní vydání), s. [3]-[4]. ISSN: 1805-2444.
URL: <<http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/29595107>>.

BILIANOVÁ, Popelka. *Nad vykopaným chrámem na Královském Vyšehradě*. Národní politika. 1903, roč. 21, č. 305 (8. 11. 1903, ranní vydání), příloha, s. [37]. ISSN: 1805-2444.
URL: <<http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/28770063>>.

Národní památkový ústav. *Archeologický objev základů raně středověkého kostela v Praze na Vyšehradě*. Územní odborné pracoviště Národního památkového ústavu.
URL: <<https://www.npu.cz/cs/uop-praha/inspirujte-se/7794-archeologicky-odkryv-zakladu-rane-stredovekeho-kostela-v-praze-na-vysehrade>>.

VALENTA, Ondřej. *Bazilika sv. Petra a Pavla, obraz „Dešťové“ madony, kaple P. Marie Šancovské, chrámový betlém, historie zvonů v bazilice, historie varhan*. Vyšehradská kapitula, 2012.
URL: <<http://www.kkvys.cz/bazilika-sv-petra-a-pavla/>>.

V. S. *K sedmdesátinám Popelky Bilianové*. Národní listy. 1932, roč. 72, č. 27 (27. 1. 1932), s. 3. ISSN: 1214-240.
URL: <<http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/9502702>>.

Z kulturní práce spisovatelky Popelky Biliánové: k jejím 75. narozeninám. Národní politika. 1937, roč. 55, č. 24 (24. 1. 1937, ranní vydání), s. 10. ISSN: 1805-2444.
URL: <<http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/4921130>>.

Životní jubileum pětasedmdesáti roků. *Národní politika*. 1936, roč. 54, č. 30 (30. 1. 1936, ranní vydání), s. [16]. ISSN: 1805-2444.
URL: <<http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/4856104>>.

N. *Z tajů pražských pověstí*. Ženské listy. 1905, roč. 33, č. 8-9, s. 179. Krátké shrnutí obsahu knihy. ISSN: 1802-7237
URL:< <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/8755622>>.

Stará Praha. Národní politika. 1905, roč. 23, č. 70 (11. 3.1905, ranní vydání), s. 5. ISSN: 1805-2444.
URL: <<http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/29845619>>.